

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

MOŽNOSTI ETABLOVÁNÍ ŠKOLSKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCE Z POHLEDU SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

THE OPTIONS OF ESTABLISHMENT OF SCHOOL SOCIAL WORK FROM THE POINT OF VIEW OF SOCIAL WORKERS

Bakalářská práce: 12-FP-KSS-3011

Autor:

Alena Hockeová

Podpis:

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
63	6	-	13	32	1 CD

V Liberci dne:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Alena Hockeová**
Osobní číslo: **P10000667**
Studijní program: **B7508 Sociální práce**
Studijní obor: **Sociální pracovník**
Název tématu: **Možnosti etablování školské sociální práce z pohledu sociálních pracovníků**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl bakalářské práce: Analyzovat možnosti etablování školské sociální práce v ČR.
Požadavky: Prostudování odborné literatury, konzultace s vedoucím práce, vypracování teoretické části bakalářské práce na základě prostudované literatury, provedení průzkumu, zpracování a analýza provedeného průzkumu, příprava prezentace bakalářské práce pro její obhajobu.
Metody: Dotazník.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

MATOUŠEK, O., a kol., 2007. Sociální služby. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O., a kol., 2007. Základy sociální práce. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-331-4.

MATOUŠEK, O., a kol., 2008. Metody a řízení sociální práce. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, O., 2008. Slovník sociální práce. 2. přepr. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.

ÚLEHLA, I., 1999. Umění pomáhat. 2. vyd. Praha: SLON. ISBN 80-85850-69-9.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **1. dubna 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PaedDr. PhDr. Ilona Pešatová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 23. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Možnosti etablování školské sociální práce z pohledu sociálních pracovníků

Jméno a příjmení autora: Alena Hockeová

Osobní číslo: P10000667

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

Alena Hockeová

Poděkování

Tímto děkuji vedoucí své bakalářské práce, paní doc. PaedDr. Tatianě Matulayové, Ph.D. za její odborné vedení, lidský přístup a odborné konzultace, které mi při zpracování tématu mé bakalářské práce poskytovala.

Zvláštní poděkování patří také mé rodině, která mne během studia velmi podporovala.

Název bakalářské práce: Možnosti etablování školské sociální práce z pohledu sociálních pracovníků

Jméno a příjmení autora: Alena Hockeová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2012/2013

Vedoucí bakalářské práce: doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Anotace:

Bakalářská práce se věnuje českému prostředí málo zpracované problematice aplikované školské sociální práce. V rámci teoretického zpracování jsme vycházeli ze stručného nástinu sociologického pohledu na problematiku institucionalizace sociální práce v moderní a postmoderní společnosti. Dalším východiskem bylo objasnění stávajícího stavu řešení obtíží a problémů žáků, které je realizované různými profesemi v rámci rezortu školství a rezortu práce a sociálních věcí. Popisujeme i výkon sociální práce v rámci ústavní péče realizované v rezortu školství, který považujeme za vhodný příklad fungování školské sociální práce. Prezентujeme pracovní náplň sociální pracovnice dětského domova se školou. Daný příklad ilustruje stávající úroveň sociální práce v části rezortu školství. Věnujeme i pozornost identifikaci bariér, které brání etablování školské sociální práce do systému školství v České republice.

Druhá část práce prezentuje výzkum možnosti etablování pracovní pozice školního sociálního pracovníka. Výzkumným souborem byli sociální pracovníci, působící na oddělení sociálně-právní ochrany dětí na jednotlivých magistrátech a městských úřadech Ústeckého kraje. Identifikujeme činnosti, cílové skupiny i problémy, kterým by se mohl sociální pracovník na půdě základní školy zaobírat. Ve výzkumu jsme využili kvantitativní metodologie, techniku dotazníku. Z analýzy získaných dat vyplývá, potřebnost pracovní pozice školního sociálního pracovníka. Samotní sociální pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí spatřují potřebu školních sociálních pracovníků ve vztahu k zvyšujícímu se počtu žáků se sociálními problémy. Jejich pojmání funkcí sociálního pracovníka koresponduje s mezinárodními standardy.

Klíčová slova: sociologie a její vztah k sociální práci, moderní a postmoderní společnost, sociální práce, sociální pracovník, ústavní péče, školská sociální práce, kompetence školního sociálního pracovníka.

Title of Bachelor Thesis: The Options of Establishment of School Social Work from
The Point of View of Social Workers

Author: Alena Hockeová

Academic year of the bachelor of thesis submission: 2012/2013

Thesis Supervisor: doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Abstract:

The bachelor thesis is about Czech background of hardly processed issues of applied school social work. In the range of theoretical processing we proceeded from sociological view on issues of institutionalization of social work in modern and postmodern society. Another way out was an explanation of current state of solving problems and difficulties of students, which is realized by various professions in the range of the department of school and the department of work and social affairs. We also describe performance of social work in the range of institutional care realized in the department of school, which we consider as a proper example of the right function of school social work. We present functions of social worker in the children's home with school. This example illustrates current level of social work in the department of school. We also identify barriers, which prevent establishment of school social work into the school system in the Czech Republic.

The other part of the thesis presents a research of possibility of establishment working position of school social worker. Researched group of people were social workers working in a department of a socially-legal protection of children on particular municipalities in the region Ústí nad Labem. We identify activities, target groups and issues, which could be more dealt with by social workers in elementary schools. We used quantitative methodology and a technique of questionnaire in the research. From the gained data we can see a need of a school social worker. The very social workers of the department of a socially-legal protection of children see a need of school social workers according to increasing number of students with social problems. Their understanding of a function of school social worker is similar to international standards.

Key words: sociology and its relation to social work, modern and postmodern society, social work, social worker, institutional care, school social work, a jurisdiction of school social worker.

Obsah:

Úvod	9
TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE	11
1 Sociologická východiska zkoumání školské sociální práce.....	11
1.1 Společnost jako nezamýšlený důsledek	12
1.2 Modernizace a její specifika	15
1.3 Společnost a její vrstvy	16
1.4 Sociologie výchovy a vzdělání	17
2 Sociální práce jako profese v České republice	20
2.1 Historie sociální práce od 90. let 20. století	23
2.2 Sociální pracovník	24
2.3 Cílové skupiny sociální práce	27
3 Školská sociální práce	28
3.1 Sociální práce v rezortu školství v ČR	30
3.2 Institucionalizace školské sociální práce	31
3.3 Sociální práce v ústavní péči v rezortu školství	32
4 Bariéry etablování školské sociální práce v České republice.....	37
4.1 Stávající školní poradenství v České republice.....	38
EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE	40
5 Možnosti etablování školské sociální práce	40
5.1 Projekt výzkumu	40
5.2 Prezentace a interpretace dat.....	41
5.3 Vyhodnocení dat	44
Závěr	58
Seznam použitých zdrojů	61

Úvod

Jedním z důvodů, proč jsem si zvolila téma své bakalářské práce „Možnosti etablování školské sociální práce z pohledu sociálních pracovníků“ bylo to, že jsem chtěla zjistit, zda společnost stojí o etablování nové profese do rezortu školství v České republice. V dnešní době, kdy je aktuální slučování škol, z důvodů ušetření finančních prostředků, nejsou výjimkou školy mající počty tisíc žáků, týká se to hlavně středního školství. Proto bych ve své práci chtěla zjistit, zda společnost a odborná veřejnost stojí o etablování této aplikované formy sociální práce. Dalším z priorit mého zjištění je, zda by se školský sociální pracovník uplatnil, jakou by měl náplň práce a jak by odborná veřejnost akceptovala vznik nové profese a její potřebnost v rezortu školství.

Bakalářská práce se dělí na část teoretickou a empirickou. Teoretická část je rozdělena na čtyři kapitoly. V první kapitole jsem rozkryla problematiku etablování školské sociální práce ze sociologického hlediska. Mým záměrem bylo nastínění profese sociální práce a její institucionalizace. Východiskem se staly úvahy o společnosti a její modernizaci. Opírám se zejména o práce českých sociologů (Keller, Koťa, Jandourek aj.).

V druhé kapitole jsem přiblížila vznik sociální práce jako profese a její historii v České republice po roce 1989. Následně jsem vymezila základní pojmy, jakými jsou sociální pracovník, jeho stávající náplň práce, dále jsem popsala cílové skupiny sociální práce. Cílem této kapitoly ve vztahu k této bakalářské práci je odpovědět na otázku, zda je žádoucí, aby se profilovala jako nová profese i v oblasti školství v České republice.

Třetí kapitola představuje sociální práci jako aplikovanou disciplínu, dále jakým směrem by se měla ve školství profilovat, jakou by měla mít náplň práce a druh činnosti v rezortu školství.

Ve čtvrté kapitole popisují institucionalizaci sociální práce v rezortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. Věnuji se i identifikaci bariér, které brání etablování školské sociální práce do systému školství v České republice.

Empirická část práce prezentuje výzkum možnosti etablování pracovní pozice školního sociálního pracovníka. Výzkumným souborem byli sociální pracovníci,

působící na oddělení sociálně-právní ochrany dětí na jednotlivých magistrátech a městských úřadech Ústeckého kraje.

TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE

1 Sociologická východiska zkoumání školské sociální práce

V této úvodní kapitole objasňujeme historický vývoj společnosti ze sociologického hlediska, jak společnost v tomto vývoji postupovala a jak vznikala potřeba nových společensko-vědních disciplín a oborů zabývajících se společností a to z toho důvodu, že byly rozbity tradiční hodnoty, které v minulosti platily, a tím vznikla potřeba zasáhnout do společenského vývoje vznikem nových profesí. Ať se již jedná o profesí pedagogické, zdravotnické, ale zejména pro potřeby této práce profesí sociální.

Tradiční společnost se postupně rozpadla a vlivem globalizace začal stát ovlivňovat stále více oborů lidské činnosti. Tato potřeba vzešla postupně s vývojem a potřebou sjednotit systémy zdravotnictví, školství a posléze i sociální práce a vybudovat systémový, fungující přístup jednotný pro celou společnost.

Lidé našeho kulturního okruhu jsou po dobu posledních dvou či tří století systematicky přesvědčováni o tom, že společnost, ve které žijí, je vrcholně rozumná. Již v 18. století se mělo za to, že jsme společností fungující na zásadách rozumu. Ve většině zemí Evropy se od té doby vystřídaly dva až tři radikálně odlišné typy společenského uspořádání. Jejich sociální skupiny byly velmi rozdílné a jejich ideologie měly značně odlišné hodnoty. Společné měly to, že se prezentovaly jako vrcholně rozumná uspořádání lidské společnosti. Skutečnost je taková, že lidská společnost nebyla nikdy příliš rozumná. Byly ovšem i takové doby, kdy byla rozumná natolik, že to o sobě netvrdila. Od poloviny 18. století jsou o racionalitě společnosti přesvědčovány děti od útlého věku, to tvoří páteř všech školních osnov (Keller 2003, s. 9).

O světě dospělých se předpokládá, že je vrcholem rozumnosti a škola přispívá ke kultivaci rozumu dětí a ke snadnému začlenění do světa dospělých. Mýtus rozumné společnosti je tak vštěpován každé nastupující generaci prostřednictvím školy. Rozum moderní společnosti vyniká na pozadí všeho nerozumného, co se stalo před nástupem osvíceného 18. století. Ve všech učebnicích novověku je kapitola „Věk rozumu“, nikde

však není rozmach nerozumu, sociální dysfunkce a projevy omezenosti lidského ducha, které vidíme na každém kroku. Obraz rozumné společnosti se vyznačuje uspořádaností, pravidelností a souladem, vysokou účelovostí a vzájemnou provázaností, kde všechno má svůj čas a místo (Keller 2003, s. 9–10).

Základním přesvědčením moderní doby je, že vše je regulovatelné. Vedlo to k myšlence, že je jen otázkou času, kdy lidé zvládnou konflikty, předsudky, nerovnosti a sociální nespravedlnosti, které hyzdí obraz společnosti. Ono se tak ale nestalo. Ideové proudy – liberalismus a socialismus vycházejí z myšlenky, že jde v konečném důsledku o blaho jedince a rozvoj společnosti. Liberalismus klade důraz na jedince a socialismus věří společnosti jako celku. Moderní sociologie se zabývá analýzou vazeb propojujících jednotlivé prvky do racionálně fungujícího systému (Keller 2003, s. 10).

Dnes žijeme v moderní společnosti, kde je vše kvalitnější, než tomu bylo dříve, v tzv. tradiční společnosti. Rozrůstající se pokrok spočívá na rozumu, vědě a centralizaci moci praktikované v demokratickém státě. Moderní stát je postaven na obecně platných zákonech, unifikujiících principech. Věda se inspirovala rysy moderní společnosti, vyvinula systémový přístup ke studiu sociální reality. A lidé si pokládají otázku, zda centralizace moci skutečně vede k rozumným důsledkům a proč vlastně v geniálních projektech lidského rozumu lze nalézt tolik stupidity (Keller 2003, s. 11–15).

Byrokracie dle Jandourka, který je českým sociologem, publicistou a spisovatelem, je v sociologii uspořádání osob a funkcí v organizaci do hierarchického systému nadřízenosti a podřízenosti. Je prostředkem vlády k uspořádání systému pravidel, kde jsou rozděleny kompetence a přiřazeny funkce a definovány povinnosti a odpovědnosti jednotlivých podřízených vůči nadřízeným (Jandourek 2003, s. 88–91).

1.1 Společnost jako nezamýšlený důsledek

Tato podkapitola stručně popisuje vznik rozumné společnosti, kde důsledky byly vlastně dosti nerozumné, ale společnost je dopředu nemohla zcela předpokládat. A tak se postupně stalo, že se novodobá společnost musela začít zabývat problémy, které nikdo nemohl dopředu předvídat, těmito problémy byla chudoba, vznik sociálně slabých vrstev ve společnosti, o které se již neměl kdo postarat proto, že byla tradiční

hierarchie postupně rozmělněna a rozbita. A tak postupně stát musel začít řešit problémy chudoby, nevzdělanosti a poskytování zdravotní péče svým občanům globálně a začít smývat rozdíly, které vlastně způsobil rozbitím tradičních společenských hodnot. Rodina jako základ společnosti se stala jeho mottem a nejdůležitějším cílem. Pakliže tato rodina selhala, byl nucen stát jako představitel moci a společnosti jako takové se postupně začít starat.

Příkladem působení nezamýšlených důsledků je například byrokracie. Byrokratizace správy byla zpravidla rozumná. Ale zvrácené důsledky tohoto lidského počínání jsou škodlivé, i když v jednotlivých případech se toto jednání osvědčilo. Příkladem může být stále vyšší vzdělání pro větší masy populace, které ve svém důsledku vede k znehodnocení diplomů všech stupňů. Na posty méně atraktivních míst je potřeba stále vyšší vzdělání. Stejný mechanismus lze vidět i v jiných oblastech života. Kdysi byl odchod do měst považován za známku vzestupu na sociálním žebříčku, město bylo symbolem úspěchu a venkov se vyliďňoval. Dnes je situace obrácená, možnost bydlet na venkově je ve vyspělých zemích znakem úspěšnosti, který si nemohou dovolit všichni. Potvrzuje se tak teze, že úspěšná strategie, pokud je použita větším množstvím lidí už zdaleka tak úspěšná ve svém důsledku není (Keller 2003, s. 80–81).

Nezamýšlenost tak souvisí nejenom s uzpůsobením lidské psychiky, ale přímo s uspořádáním společnosti, která se jako celek vůbec nechová rozumně. Dění ve společnosti neodpovídá tomu, jak uvažuje rozumný intelektuál. Společnost není systémem, ale nepořádkem, kde lidé zakoušejí svět zmatenosti a nelogiky, které mu znemožňují rozumnou volbu. Proces pozvolné civilizace lidského chování se střetává s byrokratizací správy a oba procesy působí protikladně. Nezamýšlené důsledky společenských procesů vedou k takovému stavu, že co je získáno na jedné straně, na druhé straně je ztraceno. Stát ničí rodinu, kterou nepřestal pokládat za svůj základ, protože postupně oslabil domácnosti jejich vyvlastněním, které bylo mocenskou nutností. Stát je pro běžné lidi něčím příliš vzdáleným, abstraktním. Lidé se stahují do soukromí, tím vzniká rozvoj kultu individualismu. Formální organizace slouží ke kontrole nad společností a sociálními zdroji (Keller 2003, s. 82–83).

Moderní společnost volí ze dvou alternativ. První alternativou je ponechat lidem volnost, z čehož vychází liberalismus, který se domnívá, že by z toho pak celkově profitovala celá společnost. Druhou možností je direktivně řídit jednotlivce

a zdůvodňovat to zájmy společnosti. Pokud by totalita zaručila prosperitu, je otázka svobody lidí otevřena. Tuto alternativu popírá krize reálného socialismu, kdy lidé chtějí svobodu a odmítají být připraveni o svá práva a svobody v zájmu společnosti. Dilema moderní společnosti je velmi složité, zvláště zřejmé je to na příkladu ekologické krize, která je nejpalčivějším důsledkem spjatým s fungováním rozumné společnosti. Je otázkou, zda zásahy vedoucí k sanaci přírody by měla být direktivní, především by měly být účinné. Tím pádem nemohou být prováděny izolovaně, ale komplexně. Nabízí se otázka, kde je hranice pro lidskou svobodu a pro autoritativní příkazy. Toto dilema je v této rovině neřešitelné, bývá řešeno prostřednictvím kompromisů, které ale ve svém důsledku nezabrání úpadku přírody, zato citelně omezí lidskou svobodu (Keller 2007, s. 116–129).

V této složité době se profiluje sociální práce a to proto, že je žádoucí v podmínkách této společnosti. Prolíná se do různých oborů a odvětví lidské činnosti a je na zvážení, zda je žádoucí její rozmach do dalších příbuzných oborů, například právě do školství. Jako obor sociální práce souvisí s řadou dalších oborů, ale právě ve své historii se inspirovala nejvíce ze sociologie, dále psychologie a psychoterapie. Ze sociologie čerpá sociální práce většinu teoretických formulací. Vymezila se vůči ostatním oborům a otevřela otázku celostního pojetí člověka. *Obor sociální práce svou existenci a rozvojem soustavně a účinně působí na sousední obory.* To je také jednou z možností, jak lze ovlivňovat společenské normy (Úlehla 2009, s. 108–109).

V dnešní době, kdy narůstají problémy ve společnosti, zvětšují se sociální rozdíly mezi jednotlivými společenskými skupinami, v době globalizace, která sebou přináší rovněž soužití s jinými etniky a menšinami se ukazuje, že sociální práce zažívá svůj boom a je nutné její další rozšíření do dalších společenských věd a oborů.

A právě podle našeho názoru je školství v České republice jedním z oborů lidské činnosti, kde sociální práce chybí. Je kladen velký tlak na pedagogické pracovníky právě z toho důvodu, že sociální práce v rezortu školství abscentuje a tuto činnost jsou nuceni vykonávat pedagogičtí pracovníci, jejichž nejdůležitější a hlavní funkce je výchova a vzdělávání dalších generací.

1.2 Modernizace a její specifika

V posledních letech i v české odborné literatuře z oblasti sociální práce jsou stále častěji diskutovány důsledky modernizace pro sociální práci (Chytil 2007, s. 64–71). Z tohoto důvodu se snažíme popsat specifika modernizace, která vnímáme jako důležitá pro etablování v českých podmínkách nové profese školské sociální práce.

Modernita je od svého počátku spojována s vítězstvím rozumu nad iracionalitou. Zdaleka však není jasné, jak vlastně modernita vznikla, jaká jsou hodnocení její dnešní podoby a kam vlastně jako proces směřuje. Dle názoru našeho současného předního sociologa Kellera vznikla moderní společnost v důsledku vývoje vazeb sociální ochrany a zase se v ně posléze rozloží. Vznik modernity lze také popsat jako rozložení sociální (Keller 2007, s. 182–183).

Vývoj ochranných sociálních vazeb vedl k ustavení moderní společnosti jakožto generalizovaného, funkčně diferencovaného, individualizovaného a racionalizovaného systému. Tím byly vytvořeny ideální podmínky pro rozvoj ekonomické racionality, která pak sociálně použila jen jako jeden ze svých zdrojů (Keller 2007, s. 182).

Také ho lze chápat jako sebedestrukci ekonomiky, protože modernizace dnes znamená tlak na to, aby model ekonomického rozhodování byl aplikován na všechny oblasti společenského života (Keller 2007, s. 182–183).

Postupující tržní regulace veřejného sektoru a souběžný úpadek mechanismů sociálního pojištění bude tlačit na ustavování klientských sítí, jež distribuují nežádанější statek, tedy ochranu před sociálními riziky, zcela netržním způsobem (Keller 2007, s. 182).

Modernita a postmodernita je současným trendem dnešní společnosti. Sociální práce musí reagovat na změny společenských podmínek, musí nabízet nové úvahy o nových rolích sociální práce. Sociální práce existuje ve společenském kontextu, který ji do značné míry utváří a ovlivňuje.

Dle Navrátila a Navrátilové (2008, s. 124–135) společenská situace formuje dějiště, kde své místo nachází i sociální práce a reaguje na potřeby potřebných, těch kteří nezvládají nároky života, a to z rozličných důvodů. Je nutná především revize východisek sociální práce vzhledem ke zcela novému obrazu společenské situace.

Protože sociální práce musí reagovat na naléhavé existencionální otázky, které se v dnešní společnosti objevují.

1.3 Společnost a její vrstvy

V této podkapitole je důležité popsat sociální vrstvy ve společnosti pro pochopení hierarchie sociálního systému, který postupně vznikal. Jak již uvádí ve své publikaci Jandourek, můžeme mluvit stejně jako v geologii, tak i ve společnosti o tzv. vrstvách (stratách) a o vrstvení, čili stratifikaci. Je tím myšlena nerovnost mezi různými lidmi ve společnosti. Záměrně vynecháváme popisování stratifikačních systémů od počátku vzniku společnosti a zaměříme se na změny v třídní struktuře ve dvacátém století v České republice po druhé světové válce. Z marxistického hlediska existovaly v naší republice po roce 1948 dvě hlavní třídy a těmi byly buržoazie a proletariát. K tomuto rozdělení je základem vlastnictví výrobních prostředků. Postupným vývojem ve společnosti došlo ke kritice tohoto dělení z mnoha stran, byl mu vytýkán přílišný důraz ekonomiky na úkor statusu, dělnictvu byla přirčena privilegovaná, téměř spasitelská role, která se historicky ukázala jako mylná (Jandourek 2003, s. 92–98).

Již v této době vyvstala ve společnosti potřeba sociální práce jako profese, i když to odporovalo marxistickým ideologiím. Systém ve společnosti kontroloval mimo jiné i fungování v oblasti sociální práce. Zlom nastal po roce 1989, kdy došlo k otevření hranic a k vlivu západních kultur na vývoj společnosti v České republice.

Uměle držená zaměstnanost, uzavřené hranice se sousedními kapitalistickými státy měla dopad v naší republice jak na cílové sociální skupiny, tak na jednotlivce. Po otevření se světu po tzv. „sametové revoluci“ začaly vyplouvat na povrch nešvary, uměle socialistickým režimem držené tak zvaně pod pokličkou. Začaly se prohlubovat sociální rozdíly, objevovaly se nové sociální nešvary, jako byly nezaměstnanost, bezdomovectví, prostituce, zneužívání omamných a návykových látek apod. A tak byla vynucena změna i ve fungování sociálního pracovníka v české společnosti.

Bylo nutné přejít na systém západního fungování této profese, kdy vyvstala zejména potřeba vzdělanosti těchto pracovníků a tím vznik vysokoškolských studií v oboru sociální práce na vysokých školách v České republice. Ani tím ale nebyl problém sociální práce jako profese zcela vyřešen. A to z toho důvodu, že sociální práce jako profese spadá v České republice pod rezort Ministerstva práce a sociálních věcí České

republiky (dále jen MPSV) a v jiných oblastech společenské uplatnění nachází jen velmi těžko. Jednou z těchto oblastí je i školství.

1.4 Sociologie výchovy a vzdělání

Tato podkapitola nás zavádí k tématu, jak souvisejí školní výsledky se sociálním prostředím, ze kterého dítě pochází. Zda je v silách pedagogů odstranit nerovnosti ve společnosti svým působením na žáky a jaká je vlastně dnes role a postavení učitele ve škole. Tím se dostáváme k tématu, zda by bylo přínosem, kdyby vznikla nová profese ve školství, a tou je aplikovaná školská sociální práce.

Sociologie je společenskou vědou a zabývá se společností, zkoumá sociální život jednotlivců, skupin, jak již bylo popsáno výše. Je to věda o jednání lidí a o jejich chování ve společnosti a ve skupinách. Konkrétní dílčí aplikovanou sociologickou disciplínou je i sociologie školy a výchovy, která úzce souvisí s tématem této práce, proto se jí budeme zabývat.

Hayesová uvádí, že je užitečné při zkoumání vlivu jiných lidí na naše chování se zaměřit na skupiny, které nás obklopují. A to proto, že je důležité, jak nás vidí druzí, které pokládáme za nám podobné. Tito jedinci mohou velmi silně chování jednotlivce ovlivnit, působí zde vliv vrstevnické skupiny. A tato sociální interakce je výrazná právě zvláště v průběhu adolescence (Hayesová 2009, s. 13).

Sociologie výchovy je dle Havlíka a Koti poměrně široká, protože se prolíná i se sociologií mládeže, rodiny. Sociologie výchovy je sociologickou disciplínou, která se zabývá sociálními aspekty výchovy a objasňuje její pozici v procesu společenské reprodukce, referuje ve třech okruzích problémů:

- *o místě a úloze (funkci) výchovy ve společnosti, v dané civilizaci a kultuře a o jejich historických proměnách, o vztazích mezi výchovnými hodnotami a cíli a sociální strukturou, stratifikací a mobilitou, o vztazích mezi výchovou a společenskou změnou;*
- *o vztazích objektů a subjektů výchovy (rodičů a dětí, učitelů a žáků), ale i o vztazích uvnitř skupin vychovatelů a uvnitř skupin vychovávaných, o pozicích a rolích vychovatele a chovance;*
- *o struktuře, funkci a organizaci výchovných institucí, o sociálních podmínkách a důsledcích jejich činnosti (Havlík, Kot'á 2007, s. 11–12).*

V procesu socializace působí na jedince prostředí přírodní, kulturní a sociální a jedinec působí naopak na ně, socializací se stává člověk kulturní a sociální bytostí, která se ve společnosti chová podle společensky přijatelných norem a hodnot a plní očekávání a role, která na něj společnost klade. Jedinec se vyvíjí a zraje celoživotně, a to nejen biologicky, psychicky, ale i sociálně. Přebírá postupně role a s nimi spjaté hodnoty a normy, které odpovídají jeho věku, pohlaví a sociálním pozicím, které zaujímá.

V sociologii výchovy jsou určující především sociální charakteristiky dětství, mládí a rané etapy dospělosti, i když je socializace jedince celoživotní. Socializace jako taková není jen pasivním přejímáním hodnot a norem dospělých, je to interakce ve smyslu s nejbližším okolím na modifikaci rodinných rolí, která zpětně působí na formování vlastní role jedince. Zvláště kritické je období dospívání, kdy jedinec kriticky přehodnocuje role své i svého okolí. Na počátku je rozhodující právě socializace člověka v rodině, posléze se dítě zapojuje do širších společenských vztahů školy, vrstevníků. K nejdůležitějším v tomto období patří osvojování si mužské a ženské role podle pohlaví jedince. Postupně člověk přijímá profesní, občanské, rodinné role dospělých. V dětství převládají znaky adaptace, v pubertě převažuje individualizace, sebeprosazení, snaha o interpretaci vlastních postojů, hodnot a norem (Havlík, Kořa 2007, s. 43–65).

Nejvýznamnějšími funkcemi rodiny jsou právě funkce socializační, výchovná a vzdělávací. Jednou z nejvýznamnějších změn je převzetí vzdělávací funkce školou. Do výchovy se pak promítá vztah jedince ke škole jako k instituci, která převzala vzdělávací funkci. U vzdělanějších rodičů je školní úspěšnost dítěte základní hodnotou rodiny a podle ní se měří její úspěšnost. Tím, že dítě dokáže získat odpovídající vzdělání je v takové rodině vnímáno jako prostředek k udržení sociálního statusu v rodině. Sociologie výchovy a rodiny se tak bude zajímat i o rozmanitost rodiny v různých kulturách, diferenciaci životních podmínek rodin a šancí dětí z různých sociálních prostředí, problémy vztahů autority v rodině a jejich dopady na socializaci. Nejzávažnější je pak působení nefunkčních a disfunkčních rodin, které mohou vést až k růstu sociální deviace mezi dětmi a mládeží (Havlík, Kořa 2007, s. 73–79).

Člověk, který je nějakým způsobem odlišný, bývá obtížněji svým okolím akceptován, z toho důvodu získává nižší sociální status. *Odmítání je nejjednodušším*

obranným mechanismem, který představuje únik z nepříjemné situace (Vágnerová 2000, s. 356). Aktuální společenská norma stanovuje hranice, kdy se odlišnost stává handicapem, který je odchylkou od normy a ve svém důsledku přináší znevýhodnění jedince ve společnosti (Vágnerová 2000, s. 355–357).

Postavení dítěte, které je ve škole problémové a neúspěšné z mnoha různých důvodů, přináší pro dítě různou míru zátěže, na kterou nějakým způsobem reaguje. Vágnerová uvádí, že primární problémy dítěte mohou přinést ve svém důsledku sekundární komplikace, protože mnohé obranné mechanismy dítěte mohou být vykládány jako další důkaz jeho problematičnosti. Velký význam v této situaci má postoj rodiny k problémům dítěte a také ochota spolupracovat s pedagogy a se školou na vhodném řešení (Vágnerová 2005, s. 28–33).

A tato myšlenka nás zavádí k tomu, že sociální práce jako multidisciplinární obor, který se profiluje v mnoha odvětvích společnosti a je společenskou vědou, která má své metody a svou teoretickou základnu je tím, co by ve školství mohlo pomoci předcházet sociální patologii, mohlo prosazovat sociální politiku státu, zmírňovat negativní sociální následky společenské nerovnosti, ale i podílet se již na řešení vzniklých problémů například úzkou prací s rodinou, a tím tak předcházet právě sekundárním komplikacím. Primárně probíhá výchova a socializace v rodině, a jak bylo popsáno výše, rodina jako primární systém v dnešní společnosti stále více selhává. Často souvisí příčiny školní neúspěšnosti s krizí v rodině, s rodinnou aktuální situací, dále pak se na školní neúspěšnosti podílí konflikty s vrstevníky a s dalšími subjekty, které na dítě působí. Učitelé a všichni pedagogičtí pracovníci se ve své praxi setkávají se složitými sociálními situacemi žáků a je na pováženou, zda jsou se stále kladoucími se nároky schopni pracovat. Zde se právě nabízí zvážit, zda by situaci pomohlo řešit právě zavedení nové aplikované disciplíny do školství, a tou by byla školská sociální práce. Je otázkou, zda je pedagog schopen účinně řešit problémy sociálního charakteru, které se v dnešní společnosti vyskytují. Jsou to například tíživá finanční situace rodiny, která ve svém důsledku může zapříčinit školní absenci dítěte, ale i problémy plynoucí z multikulturní výchovy, sociální práci s menšinami a jiné. Zde se přímo nabízí, že by nová profese školního sociálního pracovníka mohla plnit roli komunikačního mostu mezi odborníky ve škole, ale i směrem navenek při sociální práci s rodinou, s úřady, soudy a dalšími subjekty.

2 Sociální práce jako profese v České republice

Cílem této kapitoly ve vztahu k této bakalářské práci je poukázat na sociální práci jako profesi, která se prolíná mnoha obory lidské činnosti a odpovědět na otázku, zda je žádoucí, aby se profilovala jako profese i v oblasti školství.

Na začátku se přímo nabízí otázka, co je vlastně sociální práce. Dle Matouška je sociální práce výslednicí společenských potřeb, poptávka po ní vzrůstá vždy, když nejsou uspokojeny potřeby všech členů společnosti. Jejím úkolem je pak jakési vyrovnávání společenských nerovností ve prospěch společensky slabých a potřebných. Prošla vývojem od dobrovolnosti k profesionalitě a vyvinula se v samostatnou profesi, povolání, které vyžaduje odborné výkony a znalosti (Matoušek a kol. 2007, s. 136–137).

Podle slovníku Hartla a Hartlové je sociální vše, co se týká společenských vztahů, ale i to, co je společné všem lidem, určitému společenství, ale též to, co se vztahuje k jedinci (Hartl, Hartlová 2000, s. 548). Dále tito autoři specifikují přímo termín sociální práce jako odbornou činnost profesionálních pracovníků, která je prováděna ve prospěch lidí, kteří se ocitli v sociální nouzi. Druhým pohledem je to dle nich aplikovaná společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž úkolem je odhalování, vysvětlování a náprava sociálních problémů při uplatňování společenské solidarity a naplňování individuálního lidského potenciálu (Hartl, Hartlová 2000, s. 446–447).

Sociální práce prošla dlouhým vývojem, než se o ní mohlo říct, že je samostatnou profesí. Samostatnou společenskovední disciplínou se stala v průběhu 20. století. Cílem její praktické činnosti bylo odhalování a řešení sociálních problémů jako byla chudoba, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin obyvatelstva, ale i nezaměstnanost a delikvence mládeže a mnohé další. Z pohledu akademického se sociální práce dotýká mnoha dalších oborů, jako je filozofie, psychologie, sociologie, politologie, pedagogika, psychiatrie, pediatrie, ale i práva jako souboru daných společenských norem. Jako obor praktické činnosti a profese je úzce spjata s určitými danými hodnotami ve společnosti, ale i dovednostmi jednotlivých sociálních pracovníků, které získávají jednak studiem, ale i zkušenostmi a tréninkem (Matoušek 2007, s. 9–10).

Sociální práce jako profese je postavena na etických hodnotách, hodnotách demokracie, spravedlnosti, participace. Sociální pracovník musí dodržovat lidská práva, musí se řídit Všeobecnou deklarací lidských práv, Ústavou, Listinou základních práv a svobod, Etickým kodexem společnosti sociálních pracovníků České republiky a v neposlední řadě i platnými zákony České republiky. Je povinen respektovat osobnost a jedinečnost každého jednotlivého člověka bez ohledu na jeho rasovou příslušnost, původ, náboženské vyznání, barvu pleti, věk, pohlaví, sexuální orientaci, zdravotní stav, etnickou příslušnost, ekonomickou situaci.

Sociální práce se realizuje v sociálních službách a odehrává se na různých úrovních. Práce s jednotlivým klientem je práce na tzv. mikroúrovni, zahrnuje podporu klienta a používá metody případové studie, poradenství koordinace a mediace. Střední úroveň sociální práce je práce s rodinou či skupinou, působí na jednotlivce v kontextu jeho rodiny či skupiny, jejímž je členem. Práce na makroúrovni je především práce s komunitou, společenstvími ve smyslu řízení, supervize a konzultace. Je to nejširší komplex sociální práce, vytváří koncepce a strategie, které směřují k potřebným (Gulová 2011, s. 30).

Podle Navrátila je sociální práce uměním a vědou. *Sociální práce je „umění“, které vyžaduje velkou škálu dovedností, jde o schopnost porozumění pro potřeby druhých a schopnost pomáhat lidem tak, aby se na naší pomoci nestali závislí (aby neztratili schopnost pomáhat si vlastními silami). Sociální práce je ovšem také „vědou“, neboť disponuje teoriemi a dále vytváří nové teorie vysvětlující vznik a řešení individuálních, skupinových a komunitních problémů* (Navrátil 2002, s. 21).

Sociální práce jako profese sociálního pracovníka znamená, že sociální pracovníci se mohou sdružovat v profesní komunitě (v České republice je to Společnost sociálních pracovníků, Asociace vzdělavatelů v sociální práci), musí dodržovat profesní etiku a pravidla, následovat standardy práce a poskytování sociálních služeb, disponovat kompetencemi nutnými pro adekvátní výkon sociální práce (Thelenová 2011, s. 10).

Sociální práci lze také v neposlední řadě chápat jako nástroj sociální politiky státu. Na místě je tedy přiblížit termín sociální politika a jeho vztah k sociální práci. Dle Krebse je sociální politika tou politikou, která se primárně orientuje na člověka, na jeho rozvoj a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic a směřuje k rozvoji jeho

osobnosti a kvality života. Zaujímá významné místo v rámci celého společenského systému jako celku. Sociální politika je součástí moderní společnosti, zaměřuje se na rozvoj sociální sféry, vstupuje do života společnosti a je jejím významným činitelem, který spoluutváří její dynamiku a charakter. Odpověď na otázku, co je sociální politika, není vůbec jednoduchá ani jednoznačná. Sociální politiku musíme vnímat jako celek, jako systém s vazbami na ostatní prvky společenského systému, ale i jako systém s četnými vnitřními vazbami. Je specifická v ohledu na každou dobu a zemi, ale zároveň má určité společné znaky. Tyto společné znaky lze vyjádřit těmito principy:

- princip sociální spravedlnosti,
- princip sociální solidarity,
- princip subsidiarity,
- princip participace.

Sociální politika je společenskou činností. Smyslem sociální politiky je pak prosazování určitých sociálně společenských cílů, kdy základním cílem je cíl obecný a tím je zdokonalování životních podmínek lidí a rozvoj osobnosti člověka. Jde tedy o vytvoření důstojných podmínek života a vytvoření rovných možností všem lidem ke vzdělání, ke zdravotní péči, k možnostem získat přiměřené bydlení, k pracovním příležitostem a zajistit a garantovat minimální příjem ve vymezených, jasně definovaných v sociálních situacích (Krebs 2007, s. 17–37).

Existuje tzv. trojí základní pojetí sociální politiky. V nejširším pojetí sociální politika označuje konkrétní politiku státu, je to sociální filozofie dané země. Prostřední pojetí sociální politiky je součástí hospodářské politiky státu a jejím cílem je zmírňovat konkrétními způsoby fungování tržního hospodářství těm skupinám obyvatel, které jsou nějakým způsobem eliminovány z tržního fungování. Nejužší pojetí sociální politiky chápeme jako záchranu pro ty členy společnosti, kteří se ocitli ve velmi tíživé situaci a sami nejsou schopni si zajistit odpovídající životní úroveň (Thelenová 2011, s. 19).

Sociální práce jako profese je také etickou disciplínou. Sociální pracovník je vlastně zástupce společnosti a prostředníkem mezi klientem, jeho potřebami na straně jedné a potřebami společnosti na straně druhé. Etický kodex je zjednodušený model, protože etiku práce nelze vymezit jen předpisy. Do profesionální sociální práce se promítá

celá osobnost sociálního pracovníka, jeho přístup k životu, k lidem (Úlehla 2009, s. 113–115).

2.1 Historie sociální práce od 90. let 20. století

Po roce 1989 došlo v České republice v souvislosti s politickými a ekonomickými změnami k dosti výrazným změnám, byl zahájen proces transformace v oblasti právě sociálních služeb. Celý stávající sociální systém se jevil jako nefunkční, velmi nákladný a bylo nutné jej výrazně zreformovat. Nový zákon o sociálních službách prošel dlouhým obdobím vzniku, které trvalo více než deset let a z tohoto důvodu absence legislativy byly sociální služby blokovány ve svém dalším vývoji. Změny se zaváděly velmi pomalu a těžce. Do té doby platný zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení doplněný vyhláškou č. 182/1991 Sb. již neodpovídal aktuálním potřebám sociálních služeb, bránil jejich rozvoji, protože byl vytvořen v podmínkách plánované socialistické ekonomiky. Výraznou legislativní úpravu přinesl až nový zákon v oblasti služeb sociální péče, ta nastala s účinností zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. A to z toho důvodu, že do roku 2007 chyběl v České republice koncepční a komplexně legislativní systém, z pohledu financování, vývoje nových metod a postupů práce s klienty a i z hlediska ochrany lidských práv a svobod klientů a uživatelů sociálních služeb. Byla neodvratná deinstitucionalizace péče o klienty, výrazným aspektem bylo také získávání kvalifikace a vzdělávání pracovníků v sociální oblasti a zvyšování prestiže sociálních služeb jako takových v očích laické veřejnosti (Čámský, aj. 2011, s. 7–10).

Jako jedna z priorit sociální práce jako oboru se po politickém převratu jevila obnova vzdělávání v sociální práci na úrovni vysokoškolské a i reforma ve vzdělávání na úrovni středoškolské. Bylo nutné začít řešit sociální problémy, které se objevily jako nové, jejichž řešení bylo nutné začít hledat, či se poučit a modifikovat modely práce v zahraničí již osvědčené a vyzkoušené. Mezi nové sociální problémy, které sebou přinesla změna politické situace, patřily prostituce, bezdomovectví, emigrace uprchlíků, řešení otázek nezaměstnanosti, postavení menšin v naší republice, otázka sociálního zabezpečení uprchlíků a cizinců. Vystala potřeba pomoci ženám, jež byly zneužívány a na naše území zavlčeny sexuálním průmyslem, obětmi násilí, zneužívaným a zanedbávaným dětem, ale i drogově závislým, dále emigrantům ale také romským rodinám a repatriovaným menšinám českého obyvatelstva. Hlavním trendem v sociální

práci byla snaha o její deinstitutionalizaci a vytváření alternativ k tradičnímu způsobu sociální péče, která byla do té doby převážně ústavní. Dalším trendem v sociální práci byl nástup nestátních organizací do oblasti sociální práce, ať již byly církevní či nikoliv. Novinkou byl i vznik neprofesionální sociální služby, kterou poskytovali dobrovolníci. Vzniklo tak mnoho nevládních organizací, které se zabývaly sociálními problémy a vytvářely alternativy k tradičním formám sociální práce. Také vznikaly i zcela nové oblasti sociální práce, například funkce probačních a mediačních pracovníků (Šiklová 2007, s. 151–153).

Formování sociální práce jako oboru je nekončící proces, během něž disciplína „dohání“ měnící se společnost, ve které se objevují nové problémy a problémy známé mění svůj význam. Tyto problémy je třeba nejen evidovat, analyzovat, ale je nutné hledat i nové metody jejich řešení. Proto sociální práce nebude mít nikdy dlouhodobě stabilní, jednoznačný obsah, nikdy nebude možné tuto disciplínu vyučovat po řadu let stejným způsobem. V tom je obtížnost i výzva sociální práce (Šiklová 2007, s. 153).

V této uvedené přímé citaci lze i nalézt souvislost se vznikem nové aplikované disciplíny sociální práce, kterou by školská sociální práce měla být. Je dozajista evidentní, že vývoj společnosti by tuto novou disciplínu měl etablovat jako novou profesi.

2.2 Sociální pracovník

Sociální pracovník v České republice je definován v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů jako pracovník, který řeší sociálně-právní problémy, poskytuje sociální poradenství, provádí analytickou a koncepční činnost v oblasti sociální, vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendu, provádí odborné činnosti v zařízeních služeb sociální prevence, provádí depistážní činnost, poskytuje krizovou pomoc a sociální rehabilitaci. V zákoně jsou definovány předpoklady pro výkon sociálního pracovníka jako profese. Jsou to způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, odborná (vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání Bc. a Mgr.) a zdravotní způsobilost (Matoušek 2008, s. 201).

Sociální pracovník zastává široké spektrum sociální práce, vykonává sociální práci na nejrozličnějších úrovních, jeho škála působnosti je velmi široká. Pracuje s lidmi, kteří jsou často sociálně vyloučení, pohybují se na okraji společnosti a jsou obtížně

motivovatelní, nacházejí se ve složitých životních situacích, žijí v kritických sociálních podmínkách. Proto by jeho odbornost měla být multioborová, měl by ovládat širokou škálu dovedností, měl by mít předpoklady pro jednání s lidmi. Sociální pracovník se pracovně pohybuje od úrovně sociálně-správních až po vysoce odborné profese, které výrazným způsobem vstupují do života společnosti, to jsou například specializované oblasti pojící se s terapií a tréninkem, supervizí, výzkumem, podílí se na vytváření teoretického základu této profese a v neposlední řadě i na vzdělávání (Gulová 2011, s. 35).

Profese sociálního pracovníka klade důraz na empatii a profesionalitu, která se získá praxí a je podpořená vzděláním a celoživotním studiem odborných publikací, statí či odborných časopisů.

Jak ve svém článku uvádí Musil, náplň profese sociálního pracovníka je rozličná podle toho v jaké organizaci působí a co od něj vedení organizace očekává. V některých organizacích je veden spíše jako administrátor, má přesně stanovenou a vymezenou agendu a přesně stanovené postupy. Jinde se od něj naopak očekává, že bude stát na straně klienta a ke své profesi bude přistupovat jako k altruistickému poslání. A to z toho důvodu, že altruisticky motivovaný sociální pracovník se bude řídit především citem a „zdravým rozumem“. Kvalifikovaný sociální pracovník by měl vykonávat administrativní role tak, aby zároveň i uměl navázat úzký vztah s klientem a pomohl mu ukázat jak, případně kde by měl řešit své problémy, aby to vedlo ke zlepšení celkové situace klienta ze všech hledisek – sociálního, rodinného, ekonomického, případně právního. Od sociálního pracovníka se očekává, že by měl umět pomoci lidem v různých situacích. Proto by měl být vybaven zkušenostmi, znalostmi různých přístupů sociální práce, aby mohl ve spolupráci s klientem společně volit a koncipovat způsob intervence, případně odeslat klienta ke kolegovi, který má s aplikací vhodnějšího postupu větší zkušenosti (Musil 2007, s. 7–11).

Sociální pracovník by měl být administrátorem, zprostředkovatelem, měl by kontrolovat své emoce, měl by být erudovaným a vzdělaným odborníkem ve své profesi, měl by umět posoudit, kdy jeho intervence již přesahuje jeho kompetence a umět poslat klienta k jiným odborníkům.

Vymezení kompetencí sociálního pracovníka je velmi široký pojem, který se týká různorodého spektra sociální práce. V zásadě by se dalo říci, že sociální pracovník zaštiťuje práci celého organizačního týmu, nikdy nepracuje sám. Plní funkci tzv. komunikačního mostu mezi jednotlivými členy týmu a klientem, kdy jde všem o společný cíl, o pomoc klientovi. Profesi sociálního pracovníka řadíme mezi pomáhající profese, náplň práce se různí podle toho, na jakém postu sociální pracovník působí. Jinou náplň práce a jiné kompetence má terénní sociální pracovník třeba z oddělení sociálně-právní ochrany dětí a jinou sociální pracovník působící v nějakém zařízení, jako jsou například dětské domovy, ústavy sociální péče, domovy důchodců, azylové domy, domy na půli cesty, domovy pro seniory, domy s pečovatelskou službou, tzv. chráněná bydlení a jiné. *Kompetenci v praxi chápeme jako funkcionální projev dobře zvládané role sociálního pracovníka, jejíž součástí jsou odborné znalosti, schopnost reflektovat adekvátně kontext a citlivě aplikovat hodnoty profese* (Havrdová 1999, s. 42).

Sociální pracovník vytváří podmínky pro otevřenou komunikaci, umí naslouchat a je schopen zároveň navázat kontakt a vytvořit atmosféru důvěry. Umí přizpůsobit komunikaci s ohledem na podmínky, osobu a věk klienta. Dále by měl umět poskytovat prostor pro vyjádření názorů, přání a cílů klienta, motivovat ho při překonávání překážek, musí se orientovat v jeho možnostech a potřebách i v potřebách a možnostech jeho rodiny a nejbližšího okolí. Ve spolupráci s klientem plánuje další postupy, analyzuje dosažené cíle, sbírá a zpracovává informace z různých zdrojů. Sociální pracovník musí mít určitou míru empatie, musí umět poskytovat emoční podporu (Havrdová 1999, s. 51–70).

Podle formulace americké Rady pro vzdělávání v sociální práci z roku 1995 by měl sociální pracovník uplatňovat dovednost kritického myšlení v pracovním kontextu, včetně dovednosti uplatňovat různé teorie v praxi, měl by pracovat v souladu s etickými principy sociální práce a s ohledem na pozitivní význam odlišnosti, měl by být schopen profesionálně využívat vlastní osobnost, rozumět různým formám a způsobům utlačování se znalostí strategií, jimiž se dá dosáhnout sociální a ekonomické spravedlnosti. Měl by rozumět historii sociální práce se znalostí její současné podoby a významných témat, měl by umět uplatňovat své znalosti při práci s cílovými skupinami na všech úrovních. Dále by měl znát specifické problémy své práce, měl by

rozumět vzájemnému ovlivňování mezi jednotlivcem a sociálními systémy různých úrovní, měl by umět hodnotit výsledky výzkumu a uplatňovat jej v praxi. Dále by měl umět navrhovat výzkumnou studii a provést rozbor jejích výsledků a umět tyto výsledky sdělit ostatním. Měl by umět zhodnotit erudovaně vlastní činnost a činnost jiných významných subjektů. Měl by prokazovat znalost komunikace s rozličnými typy klientů, spolupracovníků a s veřejností. Měl by umět pracovat dle struktury organizace a orientovat se v systému poskytování sociálních služeb a dokázat prosadit nutné organizační změny. Měl by prokazovat schopnost analýzy vlivu sociální politiky na život klientů, sociálních pracovníků a organizací, které poskytují sociální služby, prokazovat i schopnost ovlivnění zásad sociální politiky (Matoušek 2008, s. 15–17).

2.3 Cílové skupiny sociální práce

Cílové skupiny sociální práce jsou vymezeny sociálním zákonem číslo 108/2006 Sb. o sociálních službách, který poskytuje a vytváří rámec pro působnost sociální práce. Jde především o osoby v nepříznivé sociální situaci, o osoby které mají sníženou soběstačnost v základních životních dovednostech a schopnostech z důvodu zdravotního postižení, úrazu, špatného psychického stavu, věku, o osoby bez domova, o osoby které jsou ohroženy svými životními způsoby vedoucími ke konfliktu se společností jako je zneužívání návykových látek, páchání různé trestné činnosti a mnohé další. Samostatnou cílovou skupinou jsou děti. Jsou to děti, u kterých je ohrožen jejich zdravý vývoj kvůli snížené dovednosti rodičů při péči o ně, ale i děti se zdravotním postižením, zanedbávané, zneužívané apod. (Gulová 2011, s. 18–19).

Cílových skupin sociální práce je mnoho. Matoušek a kolektiv ve své publikaci přibližují sociální práci podle několika rovin. Vychází z klientova přirozeného světa jako východiska sociální práce. Hlavní zásadu, kterou staví do popředí, je zásada začínat vždy od klienta tak, aby byly deklarovány konkrétní specifické klientovy potřeby. Sociální služby stojí právě na hodnocení klientových potřeb a jsou hlavním požadavkem a trendem v současné sociální práci. Postavení sociálního pracovníka v organizaci, která poskytuje sociální služby, by měla být definována koordinovanou činností, sociální pracovník by mohl být klíčovým pracovníkem a koordinovat péči o klienty tak, aby z nich měli největší prospěch právě klienti. Rámcově lze využívat sociálního pracovníka tam, kdy mají být klientovi poskytnuty informace o jeho právech a možnostech pomoci, při poskytování kvalifikovaného posouzení stavu uspokojování

klientových potřeb, při poskytnutí přímé pomoci při vyjednávání klienta s jinými subjekty, při navrhování způsobů prevence typů chování, jež klienta či společenství ohrožují, při navrhování způsobů reakcí při překročení zákonné normy, při navrhování sociálních služeb aby adekvátně odpovídaly doloženým potřebám klienta, při poskytování těchto služeb a při hodnocení efektivity těchto služeb. Proto je nezbytné zaměřovat se na cílové skupiny, každá z nich má jiné požadavky a vyvstala zde nutnost specifikace sociální práce podle cílových skupin. Sociální pracovník by měl být průvodcem reálného světa, ale i průvodcem vnitřního světa klienta. Měl by plnit roli vychovatele, učitele, obhájce, ale i mnohé další (Matoušek 2005, s. 13–26).

Matoušek a kolektiv (2005, s. 5–352) rozděluje sociální práci podle specifikace jednotlivých sociálních skupin. Teď není účelem jednotlivé skupiny a dělení dle různých kritérií a autorů uvádět, ale důležité je uvědomění si právě toho s jakou cílovou skupinou sociální pracovník bude pracovat a zaměřit se na specializaci v tomto odvětví. Jistě není potřeba zasvěcenému čtenáři zdůrazňovat, že jiné priority a specifika bude mít sociální práce ve vztahu s rizikovou mládeží a jiné třeba sociální práce s bezdomovci, narkomany, nezaměstnanými, s ženami prostitutkami, se starými lidmi, případně s umírajícími v hospicích, či s oběťmi násilí v rodině, s týranými dětmi ale i ženami, s minoritami a podobně.

A zde se přímo nabízí otázka, zda by bylo vhodné rozšířit cílové skupiny sociální práce a etablovat novou sociální aplikovanou disciplínu a to školskou sociální práci, která by mohla velmi výrazným způsobem přispět a ovlivnit nejen školní úspěšnost, ale hlavně by přispívala ke smývárání sociálních rozdílů ve společnosti prostřednictvím svého působení ve školství.

3 Školská sociální práce

Škola je institucí, která primárně slouží k výchově a formování osobnosti žáka a k osvojování si znalostí a dovedností, tedy ke vzdělávání, které by ve výsledku mělo končit dosažením profesní kvalifikace. Mimo to se podílí škola významně při formování způsobů komunikace a umožňuje úzký kontakt mezi různými společenskými skupinami. Tím významně přispívá k sociální alokaci, což je umístování jednotlivců do systému společenské stratifikace (Matoušek 2008, s. 224).

Škola jako instituce odráží vzdělávací politiku státu. *Stát, který chce podporovat stabilizovanou a prosperující společnost, má zájem na tom, aby se přiměřeného vzdělání dostalo všem lidem* (Matoušek, Kroftová 1998, s. 69).

Paradoxem je, že pokud vzdělávací systém zvyšuje hranice mezi jednotlivými třídami a stupni vzdělávání tím, že zřizuje různé typy speciálních škol a tříd, segreguje tak od sebe tento systém a tím vytváří zvyšování sociálního napětí. To přináší problémy jako je kriminalita mládeže, což je jev běžně spojený s chudobou, sociální segregací, nemajetností, nedostatečným vzděláním a s nízkou motivací k práci. Vytváří se tak podhoubí kriminality, které se profiluje ze sociálně handicapovaných vrstev obyvatel. Úkolem vzdělávací politiky státu je ruku v ruce společně s rodinnou politikou, bytovou politikou ale i s politikou zaměstnanosti tuto kriminalitu redukovat (Matoušek, Kroftová 1998, s. 69–70).

Pedagogové a učitelé se v dnešní době čím dál více setkávají na půdě školy ale i volnočasových aktivit se sociálními problémy dětí a studentů, které nejsou schopni zvládnout v rámci svého pedagogického působení ve škole. Ať již se jedná o záškoláctví, šikanu, agresivitu spolužáků či problém uvnitř rodiny dítěte. Často souvisí školní neúspěšnost s rodinnou situací dítěte, s konflikty s jeho vrstevníky. Nepodnětné rodinné prostředí má významný vliv na školní výsledky dětí. A právě včasné odhalení, ale i včasná intervence přispívá k efektivnější nápravě. Proto se sociální práce dotýká každého z nás a bývá efektivnější při týmové spolupráci odborníků, působících na půdě školy, ale i mimo ni. Učitel je tím, kdo zpravidla vidí prvotní problém, ale na jeho řešení či zmírnění by se neměl podílet sám, ale spolu s týmem odborných a erudovaných pracovníků (Gulová 2011, s. 10–11).

Na zavedení sociální práce jako profese do rezortu školství by se tedy mělo pohlížet jako na rozšíření školských zaměstnanců o další odbornou profesi. Sociální pracovník by se měl stát členem týmu odborníků, kteří již ve školství působí. Z hlediska kompetencí by se rozšířil sociální pohled v současném školství, posílila by se komplexnost poskytovaných služeb, péče o žáky by se zkvalitnila nejen z pohledu edukace, ale i z pohledu koordinace sociálních služeb. Sociální pracovníci by poskytovali škole sociální služby a tím by sehrávali neocenitelnou úlohu v oblasti naplňování základních funkcí školy. Dalo by se říci, že by jejich náplní práce bylo koordinovat tým odborníků, kde by plnili roli takzvaného komunikačního mostu jak

uvnitř mezi jednotlivými školskými profesemi, tak zároveň i navenek při práci s rodinami žáků, ale i s dalšími institucemi. Tím by výraznou měrou plnili prevenci sociálního vyloučení, podíleli by se na sociálním začlenění všech zúčastněných do společnosti, byli by záštitou a garantem sociální spravedlnosti, předcházeli by sociálnímu selhání či sociální patologii.

Rodina a škola jsou dvě nejdůležitější instituce, které působí na socializaci jedince a právě školská sociální práce by mohla úspěšně tyto dvě instituce propojovat. Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že školská práce je etablována v mnoha vyspělých zemích světa. Sociální pracovníci ve školství pracují s dětským klientem ve školním prostředí, posilují vzájemné vztahy mezi domovem dítěte a školou a posilují společenské vztahy (Kodymová 2011, s. 29–37).

Jako hlavní metoda nové profese sociální práce ve školství se nabízí případová práce s rodinou. Levická a kolektiv uvádí ve svém sborníku z konference „Školská sociální práce“, která se konala v roce 2006 na půdě Fakulty zdravotnictví a sociální práce univerzity v Trnavě, že jako další možnosti vidí spolupráci v oblasti práce se třídou, se skupinou a v oblasti krizové intervence v rodině. Sociální pracovník podle zahraničních zkušeností by měl být součástí týmové práce školy, měl by být jedním ze členů týmu školy. A to právě proto, že je zde možné nalézt úzkou souvislost tématu školské sociální práce a práce s mládeží. Děti a mládež jsou jednou z cílových skupin sociální práce, a to hlavně ti, kteří mají negativní postoj ke škole. Levická a kolektiv se na základě dobrých zahraničních zkušeností domnívají, že změna negativního postoje těchto jedinců je možná jen v tom prostředí, kde tento negativní postoj ke škole vznikl a kde má svůj původ. Vidí zde nevyužité možnosti v prevenci tohoto jevu, který se stále více rozšiřuje nejenom ve světě, ale i v České republice. Jedním z hlavních úkolů školské sociální práce by bylo vytváření úzké spolupráce mezi rodinou, školou a vrstevnickou komunitou. Sociální pracovník ve školství by prostřednictvím svého profesního působení ve škole pomáhal překonávat dětem a jejich rodinám sociální a osobní problémy, které by přímo nesouvisely se školní neúspěšností dětí (Levická 2008, s. 7).

3.1 Sociální práce v rezortu školství v ČR

Školská sociální práce není zákonně ustanovena, ale i tak se v rezortu školství realizuje. V současné době v České republice lze najít školskou sociální práci

v ústavních zařízeních, které jsou přímo řízené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen MŠMT ČR) a jsou to dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy. Také dětské domovy, jejichž zřizovatelem jsou jednotlivé krajské úřady, mají zaměstnance na postu sociálního pracovníka.

Dále se sociální pracovníci ve školství uplatňují ve střediscích výchovné péče, jež jsou typem státního školského zařízení pro rizikové děti a mládež, která vznikla v České republice po roce 1993. Podle zákona tato střediska poskytují preventivně-výchovnou péči dětem a mládeži, u kterých se již projevují negativní a patologické jevy v chování, ale ještě nesplňují důvody pro soudem uloženou ústavní výchovu nebo soudem nařízenou ochrannou výchovu. Tato střediska jsou zřizována jako ambulantní nebo internátní výchovná zařízení. V těchto střediscích se poskytuje krizová pomoc při problémech dítěte v jeho primární rodině, při selhání rodičů. Poskytují se v nich terapeutické programy pro klienty, ale i pro jejich rodiče, nabízí také pomoc nezletilým navrátilivším se z výkonu trestu případně z ústavní výchovy. Děti v průběhu péče dochází do školy, učiliště případně již do zaměstnání. Většina těchto středisek vznikla při diagnostických či výchovných ústavech pro děti a mládež a jsou tedy přímo řízená MŠMT ČR (Matoušek 2008, s. 216).

Na fungování těchto středisek se podílí celý tým odborníků z oblasti pedagogiky, psychologie, etopedie, psychiatrie, ale i zdravotnictví. Neméně důležitou roli v tomto týmu plní právě i sociální pracovník. Z jejich daných kompetencí a náplní jejich práce by se dalo vycházet při etablování této profese do sítě ostatních školských zařízení. V těchto zařízeních lze najít již i konkrétní náplň práce, kterou tamní sociální pracovníci provádějí.

3.2 Institucionalizace školské sociální práce

V České republice spadá profese sociálního pracovníka pod Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále jen MPSV ČR). A to i navzdory tomu, že tato profese se profiluje do různých oborů lidské činnosti a i do různých oborů jiných ministerstev. Poradenství v sociální práci je doménou MPSV ČR, a to i navzdory tomu, že sociální práce se prolíná do různých oborů lidské činnosti a tedy pak následně spadá do rezortu jiných ministerstev. Toto se týče jak stávající profese sociálního pracovníka působícího ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, která se řídí

dle toho, které zařízení poskytuje tuto péči. Dětské domovy jsou přímo podřízené jednotlivým krajským úřadům, zatím co diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy pro děti a mládež, léčebně výchovná zařízení jsou přímo řízena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Zmíněná situace není ku prospěchu věci. Souvisejícím problémem je i financování a získávání finančních prostředků. Ty jsou jiné u soukromých a nestátních organizací, příkladem je Klokánek. Ten působí celorepublikově a jeho péče se s ústavní péčí v mnoha věcech prolíná a je shodná. Přestože je částečně financován ze státních prostředků a dotací, tak je veřejnosti prezentován jako rodinná péče. V podstatě je stavěn do role proti ústavní výchově. I když ve finále tuto péči poskytuje shodně jako zařízení plnící výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zřízeních a simuluje rodinnou výchovu v případech, které jsou dosti podobné nařízené ústavní péči.

3.3 Sociální práce v ústavní péči v rezortu školství

V této práci pod pojmem „Školská sociální práce“ rozumíme sociální práci, která je vykonávána sociálními pracovníky v rezortu školství. V České republice dle našeho názoru již probíhá v zařízeních, které poskytují ústavní péči pro děti s uloženou ochrannou výchovou, nařízenou ústavní výchovou, či případně pro děti, jejichž umístění v ústavní péči je na základě soudně vydaného předběžného opatření. Dle zákona 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů zákona č. 333/2012 Sb., je profese sociálního pracovníka stanovená v této přímé náplni jeho práce.

Sociální pracovník v těchto zařízeních je součástí celého týmu, spolu s ředitelem zařízení se podílí v zájmu úspěšné výchovy dětí na chodu celého zařízení, je komunikačním článkem mezi pedagogickými pracovníky a dalšími členy výchovného týmu v závislosti na tom, zda se jedná o diagnostický ústav, či dětský domov se školou, dětský domov, výchovný ústav pro děti a mládež nebo středisko výchovné péče. Na příkladu náplně sociální pracovnice z Dětského domova se školou v konkrétním zařízení lze nalézt prvky, které by mohly být společnými v charakteristice školské sociální práce jako nové profese. Proto se v tomto místě seznámíme s pracovní náplní sociální pracovnice dětského domova se školou v Jiříkově.

Spolu s ředitelem, vedoucím vychovatelem a zdravotnicí sociální pracovnice přijímá nové dítě. Přebírá spisovou dokumentaci. Zakládá dítěti osobní složku, písemně informuje rodiče o umístění dítěte v zařízení, podává jim základní informace, zahajuje správní řízení ve věci stanovení příspěvku na úhradu péče poskytované dítěti v zařízení, vyzývá rodiče k doložení jejich příjmů. O nástupu dítěte informuje písemně také sociální pracovníky dítěte či kurátory příslušných městských úřadů a magistrátů měst. Dále písemně informuje o přijetí dítěte úřady práce, pracoviště státní sociální podpory a žádá o zasílání přídatku na dítě na účet ústavu. Písemně také příjem dítěte hlásí příslušnému soudu, který nařídil ústavní výchovu (nebo vydal předběžné opatření). Do diagnostického ústavu v Liberci zasílá aktuální zprávu o stavu dětí. S novým dítětem provádí základní vstupní pohovor (vysvětlí základní pojmy a zvláště ty, které se týkají její sociální práce). Dítěti založí osobní list, který dá k dispozici pedagogům. Dítě запиše do evidenční knihy a zahrne jej do seznamů, případně do další evidence. Během pobytu dětí v ústavu průběžně aktualizuje osobní složku dítěte, zakládá veškerou dokumentaci týkající se dítěte, shromažďuje vysvědčení, zprávy o dětech od vychovatelů a učitelů, evidenci kapesného, opatření ve výchově, žádosti rodičů, korespondenci sociálních pracovníků (kurátorů), soudů, Policie České republiky, diagnostických ústavů, rozhodnutí ředitele a další jako např.:

- vyřizuje dětem pobyt u zákonných zástupců, případně u dalších osob,
- vyřizuje pro děti vydání občanského průkazu a dalších dokladů,
- bývá přítomna výsledku (či vytěžení) dětí Policie České republiky a to hlavně u dětí do 15 let,
- zprostředkovává a účastní se pravidelných návštěv sociálních pracovníků (kurátorů) za dětmi v zařízení,
- spolupracuje s rodiči dětí, se sociálními pracovníky a kurátory, s pracovníky Policie České republiky, soudů, diagnostických ústavů, dětských domovů, výchovných ústavů, škol, městských úřadů, domů na půli cesty, ubytoven a azylových domů, léčeben, nemocnic, vězeňské služby a dalších úřadů a institucí dle aktuální potřeby; v rámci této spolupráce navštěvuje rodiny dětí, úřady, soudy, oddělení policie, věznice, školy a podobně; poskytuje sociální pomoc, zpracovává písemné podklady a jedná v zájmu dětí se správními orgány a jinými organizacemi,

- v rámci své přímé práce s dětmi vede rozhovory o nákladech na vybavení a provoz ústavu, seznamuje s postupem při vyřizování jednoduchých úředních záležitostí na úřadech (pošta, banka, městský úřad, úřad práce, zdravotnické zařízení a podobně), pomáhá dětem řešit jejich osobní problémy, hovoří s nimi o rodinách, pobytech doma, škole, vzdělání, pomáhá dětem orientovat se v jízdním řádu, v telefonním seznamu, seznamuje s obsluhou telefonu, vyplňuje s dětmi úřední tiskopisy, poštovních poukázky a podobně; dětem, které končí povinnou školní docházku, pomáhá při výběru vhodného učiliště, budoucího povolání apod.,
- čas konání přímé práce je určován po dohodě s vedoucím vychovatelem, většinou v odpoledních hodinách, podle potřeb jednotlivých dětí buď individuálně, nebo na skupinách dětí formou rozhovorů či besed,
- účastní se pravidelných celoustavních „sezení“ s dětmi a vychovateli.

Sociální pracovnice má právo provádět kontrolu deníků kapesného (rovnoměrné čerpání kapesného, správnost zápisů, hospodaření s vlastními penězi), přehledu bodování (objektivita přidělených bodů), pedagogických deníků (korigování denních zápisů).

Před plánovaným propuštěním dítěte, které odejde ze zařízení z důvodu zletilosti, oznamuje písemně městskému úřadu či magistrátu na příslušném formuláři nadcházející propuštění dítěte a to s dostatečným předstihem (3 až 6 měsíců před propuštěním).

Dětem končícím ústavní výchovu podává informace o sociálním zázemí při vstupu do samostatného života. Vede s nimi individuální rozhovory zaměřené na potřeby konkrétního dítěte.

Spolu s ředitelem domova, vedoucím vychovatelem a vychovateli ze skupiny pomáhá dítěti najít vhodné bydlení (byt, ubytovna, dům na půl cesty, ústav sociální péče apod.) pokud se dítě nemůže (nebo nemá zájem) vrátit do původní rodiny. V této věci spolupracuje také se sociálními pracovníky a kurátory příslušných úřadů.

Při propouštění předá dítěti proti podpisu osobní doklady (občanský průkaz, pas, kartičku pojištěnce, očkovací průkaz, rodný list, osvědčení o občanství České republiky, všechna vysvědčení, případně vkladní knížku s našetřeným sirotčím důchodem a další osobní doklady).

Písemně o propuštění dítěte informuje pracovníky okresního soudu (kde byla nařízena ústavní výchova), sociální pracovníky (kurátory), diagnostický ústav. Zařídí ukončení platby přídavku na dítě do ústavu u příslušného úřadu práce. Do evidenční

knihy a dalších dokumentů vyznačí odchod dítěte. Veškerou dokumentaci dítěte uloží do archivu.

Přímou práci u dětí vykonává sociální pracovnice pravidelně každý týden a to v rozsahu minimálně 5 hodin. Dětem se věnuje buď individuálně, a to dle jejich potřeb, nebo s nimi pracuje v rámci výchovné skupiny. Účastní se pravidelně všech celoustavních sezení.

Náplň přímé práce (příklady témat):

- závadové chování, motivační rozhovory,
- drogová a alkoholová závislost, kouření,
- výchova k rodičovství,
- sexuální výchova,
- škola, učiliště – studium, záškoláctví,
- vhodné chování ve škole i na veřejnosti,
- útěky,
- trestní odpovědnost,
- finanční zabezpečení chodu dětského domova se školou,
- volba budoucího povolání, motivační rozhovory, společné sezení s vedoucím vychovatelem, případně s etopedem,
- ústavní výchova, prodloužení ústavní výchovy, přechodná ubytování, předběžná opatření, ochranná výchova,
- prázdninové, víkendové a další pobyty,
- vyřizování občanských průkazů, pasů, občanství, vyplňování různých dotazníků,
- nadepisování adres na obálky (mladší děti), vyplňování poštovních poukázek – nácvik sociálních dovedností,
- orientace v autobusovém a vlakovém jízdním řádu, telefonním seznamu,
- vyřizování různých záležitostí na úřadech,
- seznamování dítěte s finančními pohyby na jeho vkladní knížce,
- korespondence dětí s rodinami, pomoc při psaní dopisů, telefonování rodičům,
- zájmy a záliby dětí,
- předávání základů právního povědomí.

Profese na postu sociální pracovnice tohoto zařízení se prolíná celým spektrem interních pracovníků, ale zároveň funguje i jako takový most navenek a spolupracuje

s externisty. Ať už se jedná o smluvního psychiatra, kterému plánuje a objednává vyšetřování dětí, po projednání s pedagogickými pracovníky se podílí na změnách medikace, popřípadě na převozech dítěte do některé psychiatrické léčebny.

Dále pak spolupracuje se smluvním právníkem naší organizace při právních úkonech zahajování správního řízení s rodiči našich dětí, vyměřování příspěvku na úhradu péče poskytované dětem v zařízení, při vymáhání vzniklých dluhů při neplacení příspěvku na úhradu péče. Eviduje úhrady dávek státní sociální podpory, přídavku na dítě, spolupracuje s úřady práce. Náplň práce dále obsahuje spolupráci se soudy a s policií, bývá přítomna při výsleších dětí, ale i při soudních jednáních, například při trestné činnosti dětí, která je řešena soudně.

Nedílnou součástí je i spolupráce s oddělením sociálně právní ochrany dítěte jednotlivých dětí, kdy s nimi spolupracuje při vyřizování pobytů dětí v jejich rodinách, ale i při pravidelných návštěvách dětí v našem zařízení. Dále úzce spolupracuje s rodinami našich dětí, kdy velkým problémem je to, že většina rodičů je na nízké socio-kulturní úrovni a úkolem sociální pracovnice je srozumitelně a jasně podávat rodičům veškeré informace, ať už se týkají vyměřování příspěvku na úhradu péče, ale také nemocí, plánovaných vyšetření a úrazů jejich dětí, dále odjezdů dětí domů na prázdniny nebo na víkendové pobyty.

V některých případech bývá ustanovená soudem opatrovníkem k jednotlivému úkonu – podpis se souhlasem umístění nezletilého dítěte ve zdravotnickém zařízení, protože jeho zákonní zástupci jsou nedosažitelní. Městské úřady sociální ústavní pracovníci ústavu ustanovují zvláštním příjemcem sirotčích důchodů dětí. Z toho plyne povinnost nakládat s finančními prostředky dětí, ukládání dětem úložky sirotčích důchodů na vkladní knížky a seznamování dětí s výší úložek sirotčích důchodů na jejich vkladních knížkách.

Jednou z dalších povinností je přijímání nových dětí umisťovaných do zařízení, založení jejich spisové dokumentace a její řádné vedení po celou dobu pobytu dítěte v konkrétním zařízení a dále pak i předání veškeré dokumentace do zařízení následného a archivace kopií dokumentace dítěte v domově. Přímo u dětí vykonává pravidelně každý týden, a to v rozsahu 5 hodin. Dětem se věnuje buď individuálně dle jejich potřeb, nebo s nimi pracuje v rámci výchovné skupiny. Účastní se pravidelně

všech celouřavních sezení, kde se hodnotí průběh celého týdne jednotlivých skupin, ale i jednotlivých dětí.

Děti jsou na sezení bodovány, od počtu bodů získaných za týden se odvíjí výše jejich kapesného dle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu úřavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařizeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařizeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů a další výhody, které mají možnost získat.

Úzce spolupracuje s vedením zařizení, s vychovateli a s pedagogy. Dále vykonává práci dle pracovní náplně, ročního plánu, vnitřního řádu a aktuálních potřeb konkrétního zařizení (Organizační řád DDŠ Jiřikov, Vnitřní řád DDŠ Jiřikov).

Domníváme se, že právě z náplně sociálních pracovníků působících v zařizeních pro výkon úřavní nebo ochranné výchovy by se mohly převzít některé povinnosti a kompetence pro novou profesi školního sociálního pracovníka.

4 Bariéry etablování školské sociální práce v České republice

V této kapitole se zaměříme na bariéry, které brání vzniku nové profese a tou bezesporu školská sociální práce je. V realizovaném výzkumu rozlišujeme bariéry společenské a bariéry na straně školského systému. V prvních kapitolách této práce jsme naznačili postup, ale i problémy institucionalizace sociální práce v postmoderní společnosti. Současně jsme upozornili i na resortismus, který v České republice funguje a tím brání propojení společenské profese jakou je i sociální práce ve školství.

Naznačili jsme i současné finanční problémy v rezortu školství. Další bariérou etablance nové pracovní pozice je podle nás i stávající legislativní úprava a současně i praxe školního poradenství v České republice.

Vycházíme z příspěvku autorek Matulayové a Peřatové (2012, s. 106–113), které tvrdí, že „kompetenčný súboj spôsobený zápasom o nedostatočné finančné zdroje spolu s tradíciou dominancie pedagogickej a psychologickéj profesie v školstve sú základnými prekážkami rozvoja školskej sociálnej práce“. Současně vyzývají sociální pracovníky k aktivizaci a zvýšení zájmu o prosazení školské sociální práce. Upozorňují na odlišnost sociálně politické situace při etablování školské sociální práce v zahraničí.

Z uvedeného vyplývá, že je potřeba uvažovat o tlaku sociálních pracovníků zdola nahoru. Jsme přesvědčeni o nevyhnutelnosti výzkumu, který by přinesl důkazy v podobě empirických dat o možných činnostech, funkcích a cílových skupinách působení školních sociálních pracovníků. V kombinaci nedostatku výzkumu, absence legislativního vymezení a nedostatku finančních prostředků dochází k výše zmíněnému kompetenčnímu souboji.

Pro úplnost uvádíme klasifikaci bariér etablování školské sociální práce podle Matulayové (2008, s. 100–101). Rozdělila bariéry následovně:

- ***bariéry spočívající v súčasnom stave sociálnej práce ako vednej disciplíny*** (napr. nerozvinuté teoretické východiská školskej sociálnej práce, absencia odborníkov - teoretikov, zameraných vo vedecko-výskumnej činnosti na túto oblasť sociálnej práce),
- ***bariéry spočívajúce v súčasnom statuse sociálnej práce ako profesie*** (ani v rezorte práce, sociálnych vecí a rodiny sa doposiaľ nepodarilo presadiť kvalifikačné predpoklady pre obsadzovanie pracovných pozícií sociálnych pracovníkov),
- ***bariéry v rezorte školstva*** (súčasná a pripravovaná legislatíva, ktorá nedefinuje školskú sociálnu prácu, neinformovanosť riaditeľov škôl a pedagogických zamestnancov o sociálnej práci, nedostatok finančných prostriedkov v rezorte školstva, resp. ekonomické problémy samospráv v pozícii zriaďovateľov, predstava, že škola je doménou pedagogických zamestnancov).

4.1 Stávající školní poradenství v České republice

Tato podkapitola popisuje stávající školského poradenství v České republice. Zároveň je jejím cílem i zamyšlení nad tím, zda by ke stávajícímu poradenství a jeho úspěšnosti přispělo etablování nové profese školského sociálního pracovníka.

Školní poradenství v České republice je realizováno v poradenských zařízeních resortu školství. Ke stěžejním prvkům tohoto systému patří speciálně pedagogická centra a pedagogicko-psychologické poradny. I když je pravdou, že v obou typech poradenského zařízení mohou být zaměstnání i sociální pracovníci naše pracovní zkušenost je taková, že tito spíše vykonávají administrativní práci. Analýzou legislativní úpravy poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních jsme dospěli k závěru, že jejich poslání se částečně kryje i s cíli sociální práce. Zejména

v § 2 odkazujeme na písm. a) vytváření vhodných podmínek pro zdravý tělesný, psychický a sociální vývoj žáků, dále pro rozvoj jejich osobnosti před zahájením a v celém průběhu vzdělávání, písm. c) prevence a řešení výukových a výchovných obtíží, sociálně patologických jevů a dalších problémů souvisejících se vzděláváním, písm. d), f), g) vytváření vhodných podmínek, forem a způsobu integrace žáků se zdravotním postižením, příslušníků národních menšin a etnických skupin, nadaných žáků, písm. i) zdůrazňuje zmírňování důsledků zdravotního postižení a předcházení jeho vzniku (Vyhláška č. 72/2005 Sb., § 2, písm. a–i).

Legislativně jsou činnosti poraden vymezeny vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, v § 5. Domníváme se, že výčet služeb těchto pracovišť nereflektuje potřebu řešení sociálních problémů žáků metodami sociální práce. Pro argumentaci této činnosti zkráceně uvádíme posuzování pedagogicko psychologické připravenosti žáků na povinnou školní docházku:

- posuzuje zařazení dítěte do školy a třídy odpovídající jeho vzdělávacím potřebám,
- vypracovává psychologická a speciálně pedagogická vyšetření pro zařazení žáků do určitých typů škol (tříd, oddělení, studijních skupin apod.),
- vypracovává psychologické a speciálně pedagogické vyšetření žáků se speciálně vzdělávacími potřebami,
- provádí psychologickou a speciálně pedagogickou diagnostiku dětí předškolního věku, žáků základní školy, vypracovává odborné posudky,
- poskytuje poradenské služby pro žáky se zvýšeným rizikem školního neúspěchu,
- zajišťuje prevenci sociálně patologických jevů prostřednictvím metodika prevence.

Stejné konstatování o absenci metod sociální práce platí i pro charakteristiku speciálně pedagogických center. Tyto se zaměřují na poskytování poradenských služeb žákům se zdravotním postižením (§ 6, uvedené vyhlášky). Celá jejich náplň odpovídá kompetenci speciálních pedagogů případně psychologů (Vyhláška č. 72/2005 Sb., § 5, 6).

EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE

5 Možnosti etablování školské sociální práce

5.1 Projekt výzkumu

Na počátku považuji za důležité zmínit, že samotný výzkum byl prováděn v úzké spolupráci s Katedrou sociálních studií a pedagogiky TU v Liberci, která prostřednictvím svých školitelů výzkum pomáhala zrealizovat za aktivní účasti studentů katedry.

Cílem našeho dílčího výzkumu bylo zjistit, zda sociální pracovníci působící na městských úřadech a magistrátech v Ústeckém kraji, by uvítali vznik nové pracovní pozice školního sociálního pracovníka. Ve spolupráci s pedagogy katedry byly stanoveny výzkumné otázky.

Výzkumné otázky:

1. Deklarují sociální pracovníci potřebu zavedení pracovní pozice školního sociálního pracovníka?
2. Jaké povinnosti a kompetence by měli mít školní sociální pracovníci?
3. V jakých oblastech a při řešení jakých problémů žáků by měli intervenovat školní sociální pracovníci?
4. Které činnosti a intervence školních sociálních pracovníků by mohly přispět ke školní úspěšnosti žáků?
5. Se kterými cílovými skupinami by měl spolupracovat školní sociální pracovník?
6. Jaké jsou argumenty v prospěch etablování pracovní pozice školních sociálních pracovníků ze strany sociálních pracovníků?
7. Jaké podmínky by měly být splněné, aby mohla být etablovaná pracovní pozice školních sociálních pracovníků?
8. Které překážky brání etablování pracovní pozice školních sociálních pracovníků?

Metodologie tohoto výzkumu byla kvantitativní a její metodikou byl dotazník.

Dotazník je snad nejrozšířenější pedagogickou výzkumnou technikou vůbec. Je používán i v sociologických, demografických a dalších šetřeních zabývajících se člověkem. Podstatou dotazníku je zjištění dat o respondentovi, ale i jeho názorů a postojů k problémům, které dotazujícího zajímají (Bartošová, Skutil 2011, s. 80).

Výzkum lze rozdělit na dvě části a to na přípravnou etapu, kterou byl předvýzkum a pak na samotný výzkum. Předvýzkum byl proveden v měsíci červnu roku 2012 a jeho cílem bylo zjistit srozumitelnost a pochopení dotazníku. Po zhodnocení předvýzkumu školitelkou doc. PaedDr. Tatianou Matulayovou, Ph.D. bylo přistoupeno, po určitých menších úpravách, k samotnému výzkumu. Hlavní fáze výzkumu probíhala v měsíci září roku 2012 v úzké spolupráci s respondenty, kteří vyplňovali dotazník za účasti členky výzkumného týmu. Stratifikovaný výběr respondentů byl zrealizován záměrně, byl rozdělen do tří výzkumných skupin. A těmi byli pracovníci pedagogicko-psychologických poraden a speciálně pedagogických center, dále pedagogové působící na základních školách, poslední cílovou skupinou respondentů byli sociální pracovníci působící na odděleních sociálně-právní ochrany dětí.

Hlavním cílem výzkumu bylo především zjistit, zda by odborná veřejnost, zejména pedagogičtí pracovníci a sociální pracovníci uvítali ve školském systému České republiky vznik nové profese, tj. školské sociální práce prostřednictvím školního sociálního pracovníka.

Našemu výzkumu se věnovali sociální pracovníci působící na oddělení sociálně-právní ochrany dětí v Ústeckém kraji, kteří svou profesi vykonávají na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, tj. městských úřadech a magistrátech. Garantem výzkumu a katedrou sociálních studií a speciální pedagogiky byly stanoveny výzkumné otázky.

5.2 Presentace a interpretace dat

V této části bakalářské práce lze najít prezentaci a interpretaci zjištěných dat. Vzorek respondentů byl tvořen sociálními pracovníky, kteří profesně působí na městských úřadech a magistrátech v Ústeckém kraji v celkovém počtu padesáti.

Věk respondentů byl z větší části mezi 31 až 50 lety (**37** respondentů), pohlaví – z celkového vzorku 50 bylo **42 žen** a 8 mužů. Z celkového počtu 50 bylo **20** respondentů s převažující délkou praxe v rozmezí 11 – 20 let.

Z počtu 50 bylo **22** respondentů středoškolského a **20** vysokoškolského vzdělání 1. stupně, 7 pak vysokoškolského vzdělání 2. stupně. Největší počet z celkového počtu 50, a to 26, konkrétně působí na postu terénního sociálního pracovníka.

Tabulka č. 1 - Pohlaví respondentů

Pohlaví	Respondenti
Muž	8
Žena	42
Celkem	50

Dle této tabulky lze konstatovat, že **pohlaví respondentů** na postu sociálního pracovníka je z **velké části ženské**.

Tabulka č. 2 - Věk respondentů

Věk	Respondenti
20-30	7
31-40	18
41-50	19
51-60	6
Celkem	50

Věk respondentů se v průměru dá zařadit do rozmezí mezi **31 až 50 lety**.

Tabulka č. 3 - Délka praxe respondentů

Délka praxe	Respondenti
1-5 let	13
6-10 let	12
11-20 let	20
21-30 let	3
31-40 let	2
Celkem	50

Délka praxe jednotlivých respondentů je v průměru mezi **11 až 20 lety**.

Tabulka č. 4 - Dosažené vzdělání respondentů

Dosažené vzdělání	Respondenti
Základní	1
Středoškolské s maturitou	22
1. stupeň VŠ (Bc.)	20
2. stupeň VŠ (Mgr., Ing.)	7
Celkem	50

Nejčastějším dosaženým vzděláním respondentů je **středoškolské** vzdělání s maturitou, následuje 1. stupeň vysokoškolského vzdělání.

Tabulka č. 5 - Povolání respondentů

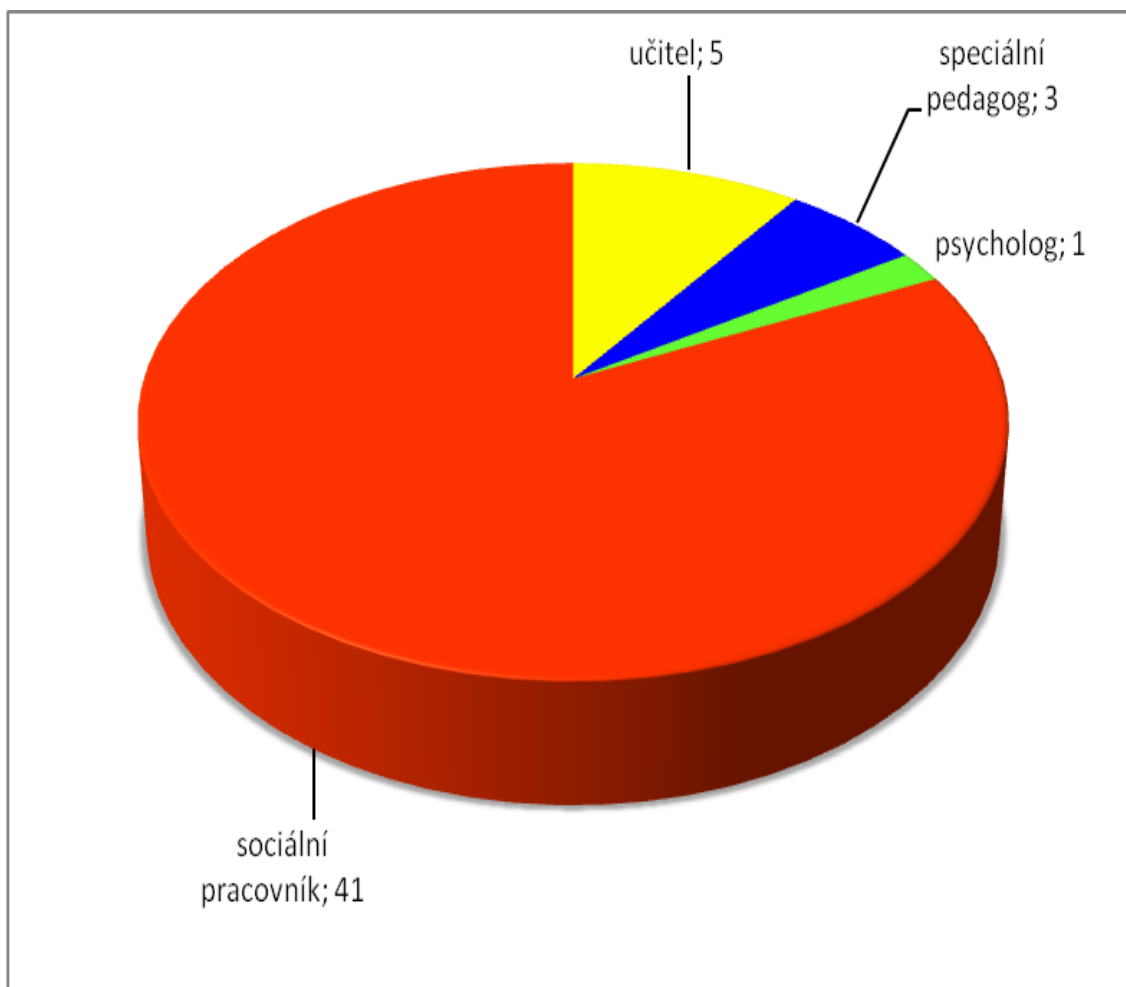
Povolání	Respondenti
Vedoucí pracovník poradenského zařízení	3
Sociální pracovník (PPP, CPS,...)	12
Terénní sociální pracovník	26
Sociální kurátor	9
Celkem	50

Nejčastější povolání odpovídajícího vzorku respondentů je **terénní sociální pracovník**.

5.3 Vyhodnocení dat

Položka dotazníku č. 1 – 6

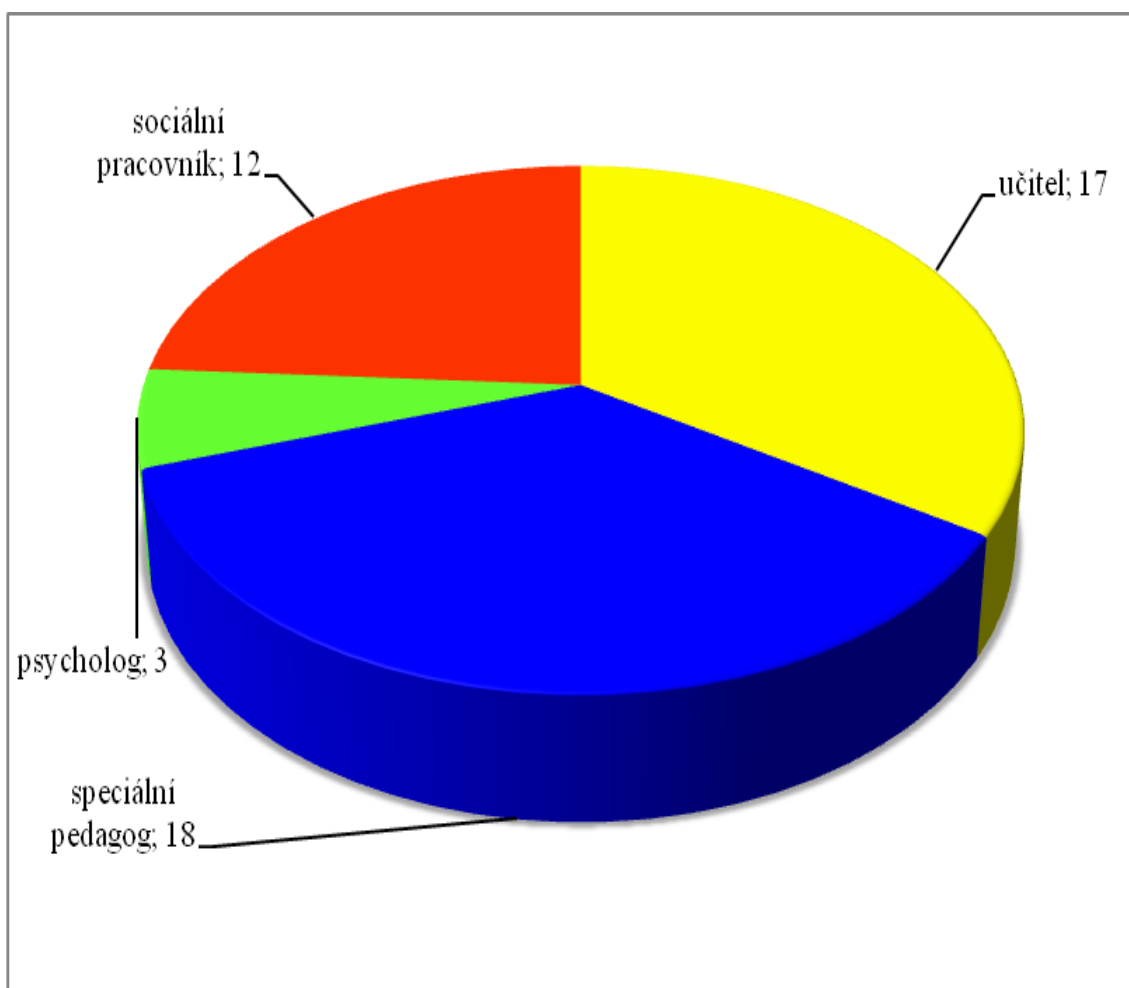
1. Kdo by měl zejména posuzovat rodinné prostředí žáků v případě problémů?

Z grafu č. 1 vyplývá, že **41 respondentů** se domnívá, že by rodinné prostředí žáků měl posuzovat v případě problémů právě **sociální pracovník**.

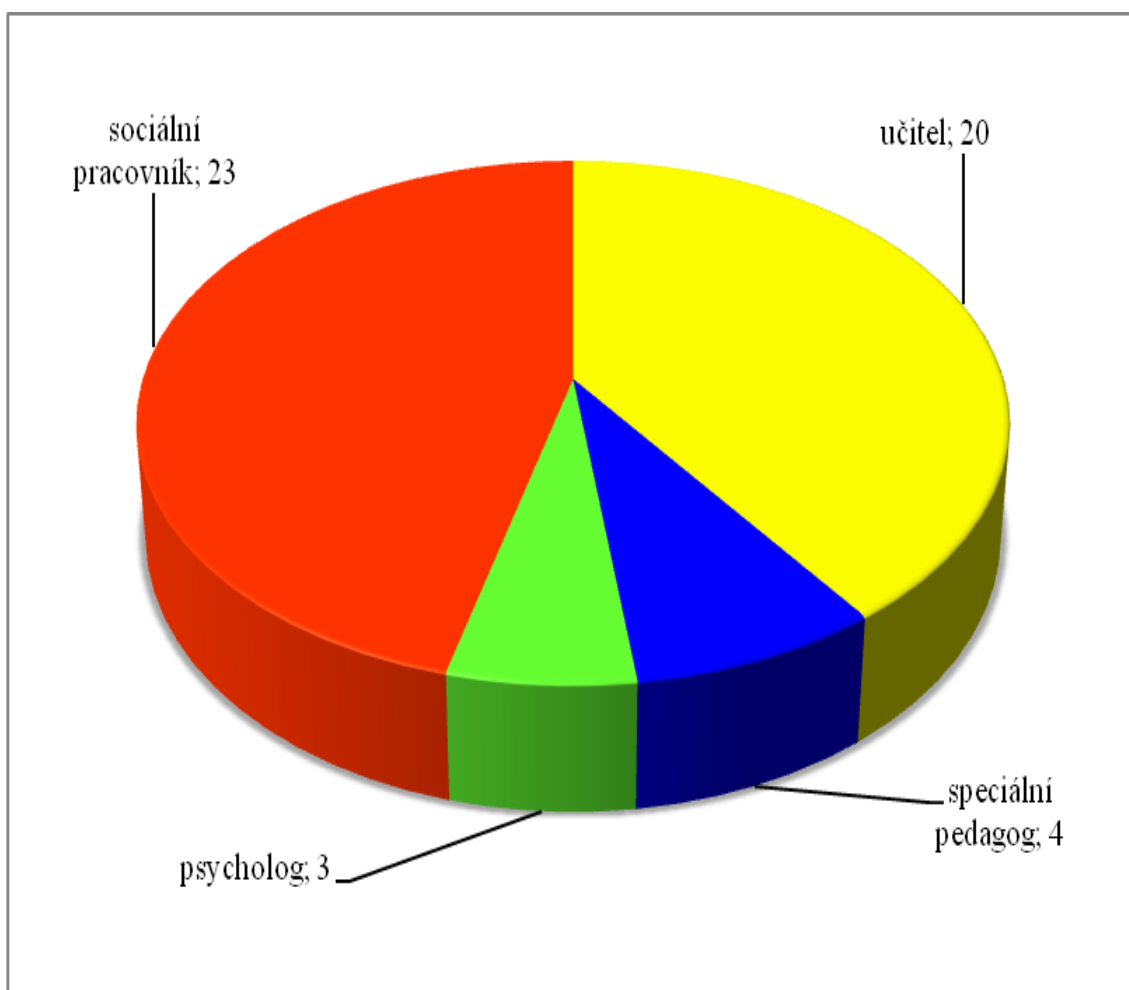
Jen 5 respondentů by tuto kompetenci nechalo na řešení učitele. Tři respondenti jsou názoru, že tyto skutečnosti by měl řešit speciální pedagog a jeden respondent tuto kompetenci přisuzuje psychologovi.

2. Kdo by měl zejména organizovat preventivní aktivity zaměřené na prevenci sociálně patologických jevů ve škole?

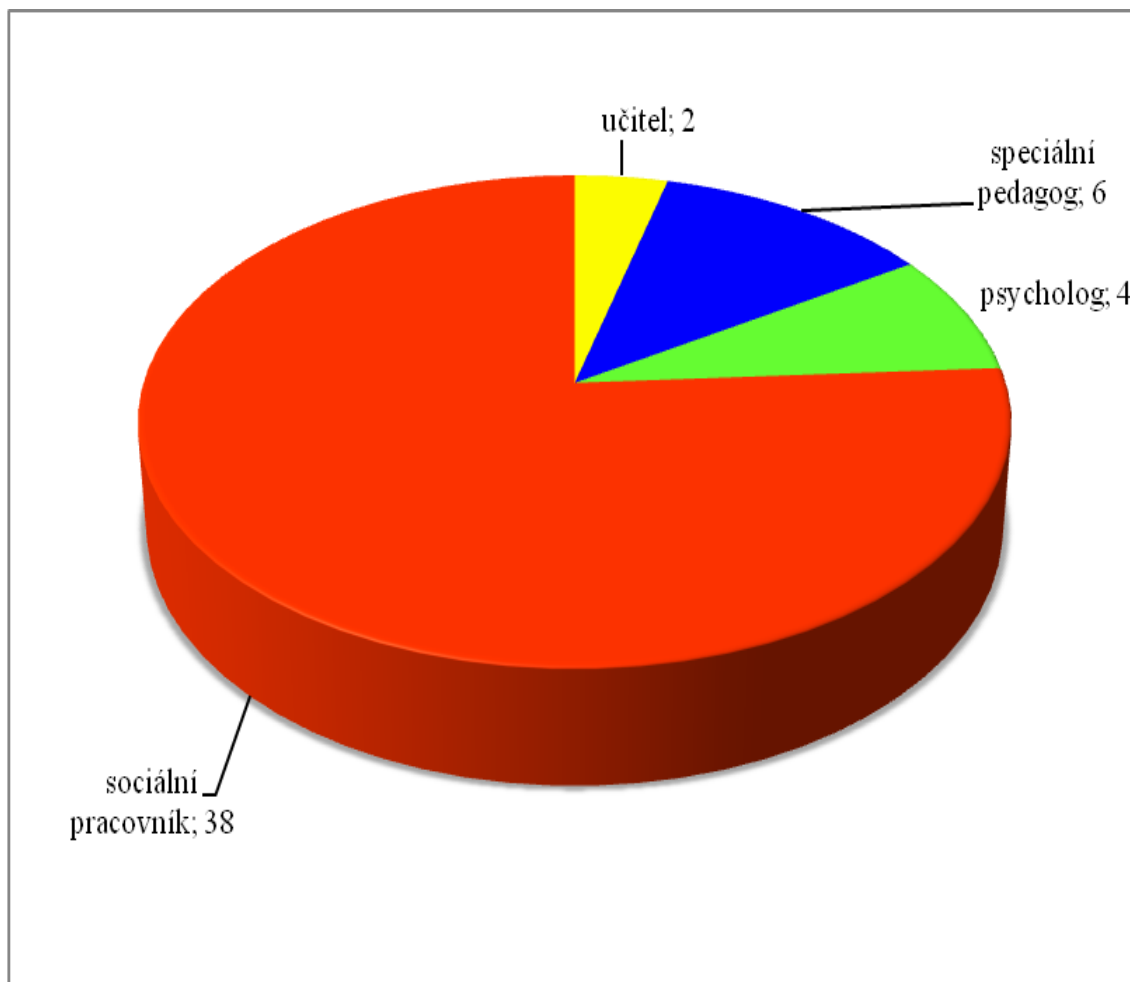
Z grafu č. 2 je zřejmé, že organizování preventivních aktivit zaměřených na prevenci sociálně-patologických jevů **18 respondentů** přisuzuje tuto činnost **speciálnímu pedagogovi**, 17 respondentů přímo učiteli, 12 sociálnímu pracovníkovi a 3 respondenti psychologovi.

3. Kdo by měl zejména spolupracovat s rodinou žáka, orgány sociální péče a jinými institucemi a organizacemi?

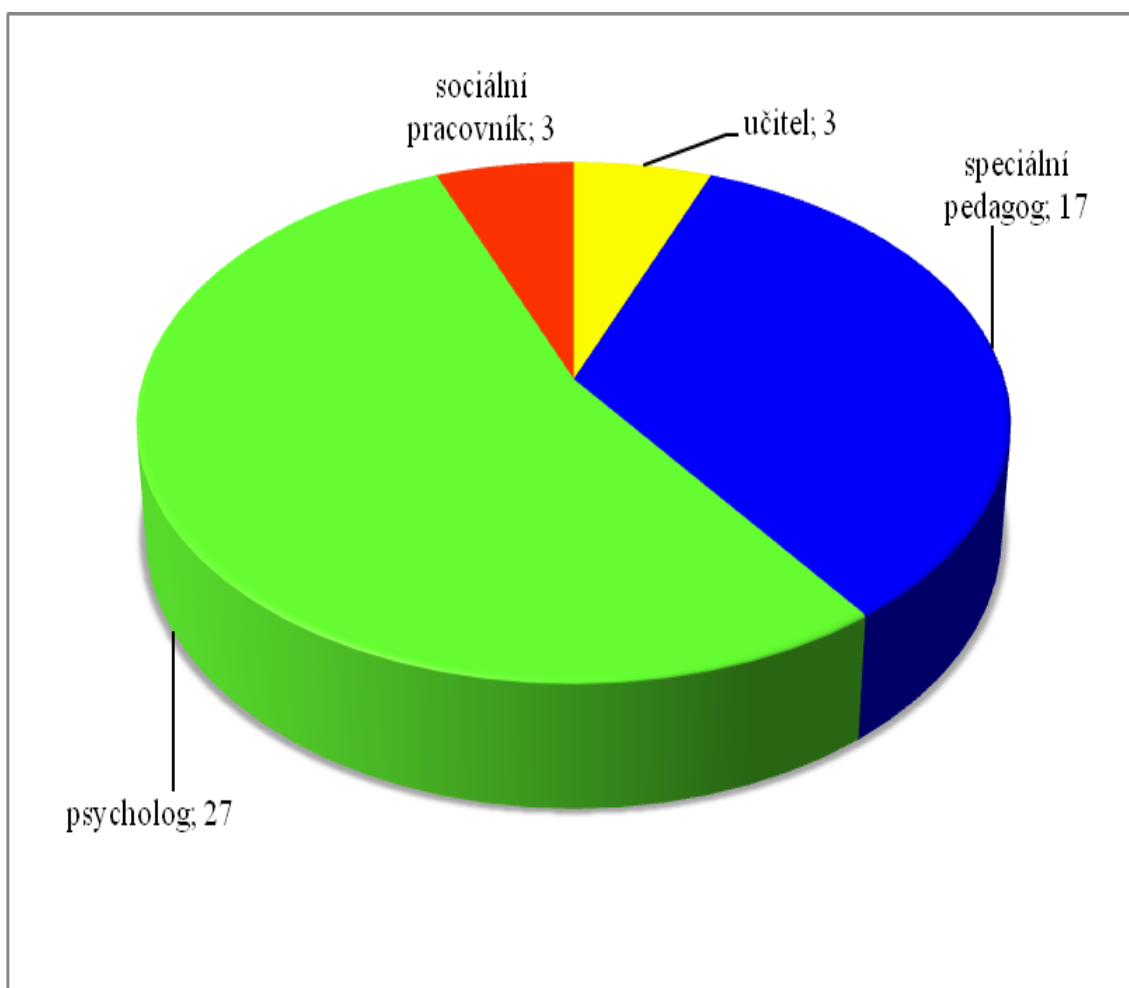
Z grafu číslo 3 vyplývá, že se dotazovaní respondenti domnívají, že spolupráce s rodinou žáka a orgány sociální péče a jinými institucemi a organizacemi je v počtu **23 respondentů** kompetencí **sociálního pracovníka**, 20 respondentů je názoru, že tato činnost je kompetencí učitele, 4 respondenti tuto kompetenci přisuzují speciálnímu pedagogovi a 3 respondenti psychologovi.

4. Kdo by měl zejména zabezpečovat poradenství žákům, rodičům, ale i učitelům a dalším pracovníkům školy o systému sociálního zabezpečení a sociálně-právní ochrany dětí a mládeže?

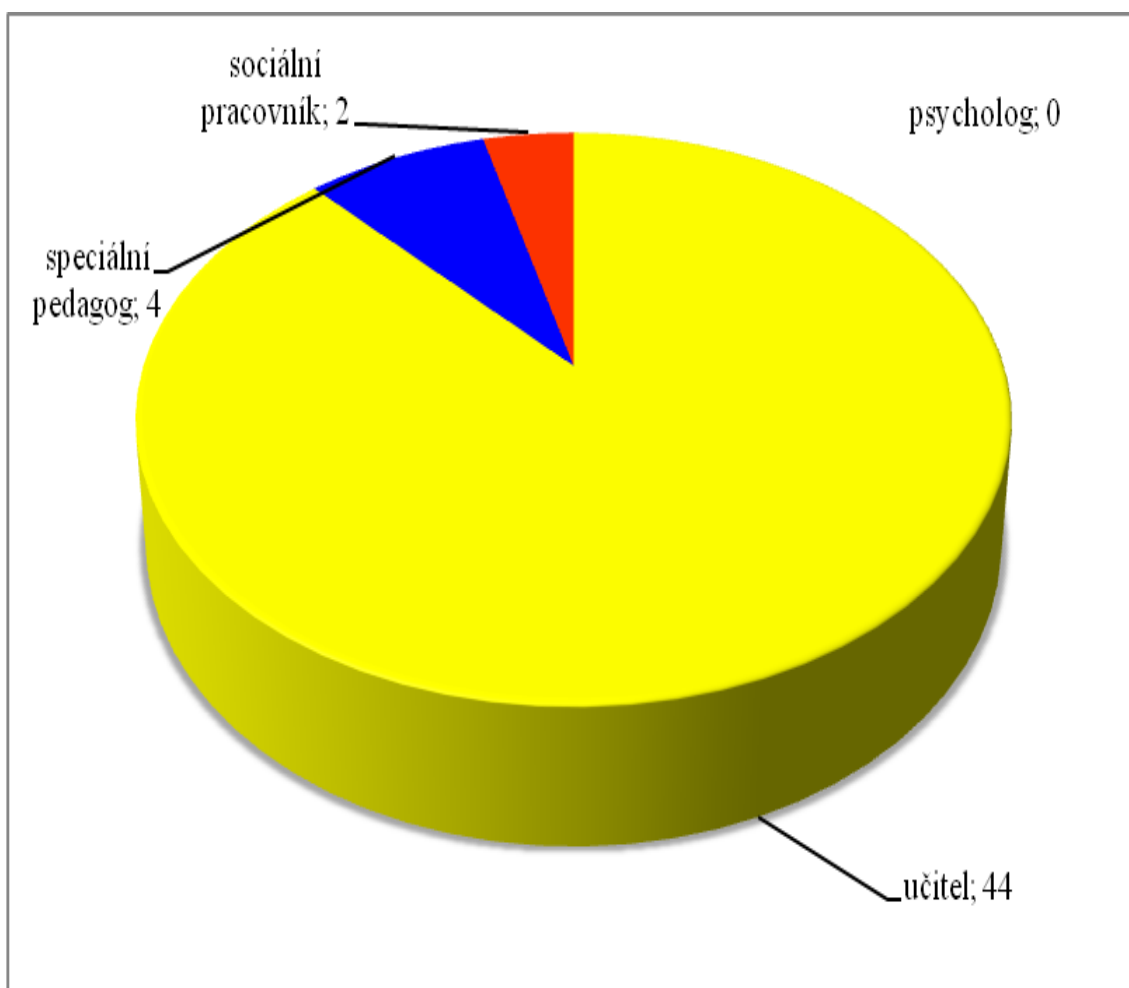
Z grafu č. 4 vyplývá, že **38 respondentů** se domnívá, že zabezpečovat poradenství žákům, rodičům, ale i učitelům a dalším pracovníkům školy o systému sociálního zabezpečení a sociálně-právní ochrany dětí a mládeže by měl právě **sociální pracovník**. Dalších 6 respondentů by tuto kompetenci ponechalo speciálnímu pedagogovi, 4 respondenti si myslí, že tuto kompetenci by měl provádět psycholog a 2 respondenti by tuto kompetenci ponechali učiteli.

5. Kdo by měl zejména pomáhat žákům s emočními problémy, problémovým a poruchovým chováním v zapojení do vrstevnické skupiny?

Z grafu č. 5 je zřejmé, že **27 dotázaných** si myslí, že tato kompetence přísluší **psychologovi**, 17 respondentů je názoru, že tato kompetence je kompetencí pedagoga. Dále 3 respondenti tuto kompetenci přisuzují sociálnímu pracovníkovi a 3 respondenti učiteli.

6. Kdo by měl zejména propagovat školu, přispívat k jejímu pozitivnímu obrazu na veřejnosti?

Z grafu č. 6 jasně vyplývá, že si většina dotázaných respondentů myslí, že školu na veřejnosti by měl propagovat a přispívat k jejímu pozitivnímu obrazu na veřejnosti právě **učitel**. Těchto **respondentů je 44** z celkových 50 dotázaných.

Dále tuto kompetenci prisuzují 4 respondenti speciálnímu pedagogovi a 2 respondenti sociálnímu pracovníkovi. Nikdo z dotázaných není toho názoru, že by tuto činnost měl vykonávat psycholog.

Položka dotazníku č. 7

Považujete za žádoucí, aby se na řešení výchovných problémů žáků podíleli i školní sociální pracovníci?

Problémy žáků	ANO	NE	N
1. vývojové poruchy	10	40	50
2. neurotické problémy	11	39	50
3. poruchy učení	17	33	50
4. problémy s učením vyplývající z odlišného jazykového a kulturního prostředí žáka	36	14	50
5. problémy s učením vyplývající ze sociálně znevýhodněného prostředí rodiny žáka	42	8	50
6. nepravidelná docházka do školy, opakované opožděné příchody, záškoláctví	46	4	50
7. poruchy chování	29	21	50
8. problémové chování žáků ve vztahu k autoritám	30	20	50
9. spory mezi žáky	30	20	50
10. šikana, kyberšikana	30	20	50
11. vytváření zdravého sociálního klimatu ve škole	38	12	50

Z tabulky č. 7 vyplývá, že na řešení výchovných problémů žáků by se sociální pracovník měl v některých bodech podílet, a to při problémech s učením vyplývajících z odlišného jazykového a kulturního prostředí žáka, dále vyplývajících ze sociálně znevýhodněného prostředí rodiny žáka, také při nepravidelné docházce do školy a opakovaných opožděných příchodech a záškoláctví.

Také více jak polovina dotázaných respondentů by kompetence při poruchách chování, problémovému chování ve vztahu k autoritám, spory mezi žáky, šikanu a kyberšikanu a vytváření zdravého sociálního klimatu ve škole přisoudila právě sociálnímu pracovníkovi. Naopak vývojové, neurotické poruchy a poruchy učení by dle názoru dotazovaných respondentů neměl sociální pracovník řešit.

Položka dotazníku č. 8

Přispěly by ke zvýšení školské úspěšnosti žáků následující činnosti školního sociálního pracovníka?

Problémy žáků	ANO	NE	N
1. včasná diagnostika ohrožení žáka	43	7	50
2. vyhledávací činnost s cílem vyhledávání žáků v hmotné a sociální nouzi	43	7	50
3. krizová intervence	41	9	50
4. nápravná činnost, která představuje souhrn postupů na dosažení pozitivní změny v konání žáka s cílem zmírnit hmotnou nebo sociální nouzi	41	9	50
5. sociální poradenství zaměřené na zjištění rozsahu a charakteru hmotné nebo sociální nouze, na zjištění příčin jejího vzniku, na poskytnutí informací o možnostech řešení a na usměrňování rodičů při volbě a uplatňování forem sociální pomoci	41	9	50
6. sociální poradenství s cílem doporučit poskytnutí odbor poradenských služeb specializovanými institucemi rodičům a žákům	45	5	50
7. vytváření rovných příležitostí ve vzdělávání pro žáky ze sociálně vyloučených skupin	36	14	50
8. práce s rodiči žáků metodami sociální práce v kombinaci s metodami edukace dospělých	37	13	50
9. školská a rodinná mediacce	32	18	50
10. spolupráce s vybranými institucemi při řešení individuálních případů	48	2	50
11. podpora vytváření multikulturního prostředí ve škole	39	11	50
12. získávání zdrojů například projektovou činností či medializací	30	20	50
13. komunikace s médii a jinými organizacemi v oblasti sociálních služeb s pověřením zřizovatele	32	18	50

Tato tabulka č. 8 byla zaměřena přímo na činnost školského sociálního pracovníka. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že více jak polovina z 50 dotázaných respondentů se domnívá, že by přispěly ke zvýšení školské úspěšnosti žáků následující činnosti školního sociálního pracovníka.

Těmi činnostmi jsou včasná diagnostika ohrožení žáka, vyhledávací činnost s cílem vyhledávání žáků v hmotné a sociální nouzi, krizová intervence, nápravná činnost, která představuje souhrn postupů na dosažení pozitivní změny v konání žáka s cílem zmírnit hmotnou nebo sociální nouzi.

Dále sociální poradenství zaměřené na zjištění rozsahu a charakteru hmotné nebo sociální nouze, na zjištění příčin jejího vzniku, na poskytnutí informací o možnostech řešení a na usměrňování rodičů při volbě a uplatňování forem sociální pomoci, sociální poradenství s cílem doporučit poskytnutí odbor poradenských služeb specializovanými institucemi rodičům a žákům, vytváření rovných příležitostí ve vzdělávání pro žáky ze sociálně vyloučených skupin, práce s rodiči žáků metodami sociální práce v kombinaci s metodami edukace dospělých, školská a rodinná mediace, spolupráce s vybranými institucemi při řešení individuálních případů, podpora vytváření multikulturního prostředí ve škole, získávání zdrojů například projektovou činností či medializací, komunikace s médii a jinými organizacemi v oblasti sociálních služeb s pověřením zřizovatele.

Položka dotazníku č. 9

S kterými cílovými skupinami by měl pracovat školní sociální pracovník?

Cílové skupiny	ANO	NE	N
1. s žáky	45	5	50
2. s rodiči	49	1	50
3. s učiteli	48	2	50
4. se speciálními pedagogy	48	2	50
5. s asistenty učitelů	44	6	50
6. s psychology	47	3	50
7. se sociálními pracovníky	48	2	50
8. s odděleními sociálně-právní ochrany	47	3	50
9. se soudy	24	26	50
10. s policií	31	19	50
11. s organizacemi občanské společnosti: občanská sdružení, neziskové organizace...	42	8	50
12. s církvemi	32	18	50

Z tabulky č. 9 vyplývá, že kromě spolupráce se soudy většina respondentů usuzuje, že další cílové skupiny z tabulky č. 9 by měly spadat do spolupráce se sociálním pracovníkem.

Položka dotazníku č. 10

S kterými cílovými skupinami by měl pracovat školní speciální pedagog?

Cílové skupiny	ANO	NE	N
1. s žáky	49	1	50
2. s rodiči	47	3	50
3. s učiteli	49	1	50
4. se speciálními pedagogy	46	4	50
5. s asistenty učitelů	47	3	50
6. s psychology	49	1	50
7. se sociálními pracovníky	47	3	50
8. s odděleními sociálně-právní ochrany	42	8	50
9. se soudy	16	34	50
10. s policií	19	31	50
11. s organizacemi občanské společnosti: občanská sdružení, neziskové organizace...	24	26	50
12. s církvemi	18	32	50

Tabulka č. 10 dává odpověď na otázku, s kterými cílovými skupinami by měl spolupracovat školní speciální pedagog.

Dle většiny odpovědi dotázaných 50 respondentů by měl školní speciální pedagog spolupracovat s žáky, s rodiči, s učiteli, se speciálními pedagogy, s asistenty učitelů, s psychology, se sociálními pracovníky a s pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Naopak by neměl školní speciální pedagog dle respondentů jednat se soudy, s policií, s organizacemi občanské společnosti a s církvemi.

Položka dotazníku č. 11

Za jak důležité považujete argumenty ve prospěch ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků? (1 = „velmi důležité“, 5 = „absolutně nedůležité“)

Argument	1	2	3	4	5	N
1. zvyšující se podíl žáků s poruchami učení	3	4	19	11	13	50
2. zvyšující se podíl žáků s poruchami chování	13	11	11	10	5	50
3. zvyšující se podíl žáků se specifickými vzdělávacími potřebami/zdravotní znevýhodnění	12	10	16	8	4	50
4. zvyšující se podíl žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí	25	15	9	0	1	50
5. zvyšující se podíl žáků z kulturně odlišného prostředí	22	8	10	9	1	50
6. prohlubující se sociální nerovnost ve třídách, školách	21	13	11	4	1	50
7. zvyšující se riziko ohrožení morálního vývoje dětí a mládeže způsobené rozvojem informačně komunikačních technologií (internet, Facebook)	17	12	8	9	4	50
8. zvyšující se riziko morálního vývoje dětí a mládeže konzumním životním stylem	13	17	6	8	6	50
9. přetíženost učitelů	5	10	15	9	11	50
10. nedostatek asistentů učitelů	14	8	15	5	8	50
11. nedostatek školních psychologů zaměstnaných na úvazek ve školách	21	6	5	12	6	50
12. nedostatek školních speciálních pedagogů zaměstnaných na úvazek ve školách	13	8	16	6	7	50
13. rostoucí potřeba spolupráce se sociálními pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany	25	18	5	0	2	50
14. rostoucí výskyt sociálně-patologických jevů ve škole	26	14	7	1	2	50

Z tabulky č. 11 je zřejmé, že většina respondentů považuje argumenty ve prospěch ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků v hodnotové stupnici 1 – 5 (kdy jedna je velmi důležité a pět je absolutně nedůležité) v hodnotách 1 – 3, tedy že je dle jejich názoru důležité ustanovit pracovní pozici školského sociálního pracovníka.

Výpočet byl proveden střední hodnotou průměru, kterou je hodnota 10 (= informace o tom, kde se nachází střed rozmezí pozorovaných hodnot). Jako nejdůležitější argumenty dotazovaní respondenti považují zvyšující se podíl žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí, zvyšující se podíl žáků z kulturně odlišného prostředí, prohlubující se sociální nerovnost ve třídách a školách, zvyšující se riziko ohrožení morálního vývoje dětí a mládeže způsobené rozvojem informačně komunikačních

technologií (internet, Facebook), nedostatek školních psychologů zaměstnaných na úvazek ve školách, nedostatek školních speciálních pedagogů zaměstnaných na úvazek ve školách, rostoucí potřeba spolupráce se sociálními pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany, rostoucí výskyt sociálně-patologických jevů ve škole.

Položka dotazníku č. 12

Které podmínky by měly být splněny, aby mohla být ustavená pracovní pozice školních sociálních pracovníků? (1 = „velmi důležité“, 5 = „absolutně nedůležité“)

Podmínky	1	2	3	4	5	N
1. Je potřeba změna školské legislativy.	31	10	9	0	0	50
2. Je potřebné alokovat finanční prostředky a zajištění mzdových nároků školských sociálních pracovníků.	30	8	11	1	0	50
3. Je potřebné připravit školy a poradenská zařízení na zavedení nové profese.	27	13	8	1	1	50
4. Je potřebné nejprve vytvořit podmínky pro získání kvalifikace pro výkon školské sociální práce.	18	13	11	5	3	50
5. Je potřebné nejprve zrealizovat reprezentativní výzkumy, které prokážou potřebu školské sociální práce v ČR	20	11	8	8	3	50
6. Je potřebné zajistit spolupráci mezi rezortem školství a sociálních věcí.	27	12	9	0	2	50

Tabulka č. 12 odpovídá na otázku, které podmínky by měly být splněny, aby mohla být ustavená pracovní pozice školních sociálních pracovníků. Dle většiny dotazovaných respondentů je zřejmé, že je potřeba změna školské legislativy, další prioritou je dostatek finančních prostředků a zajištění mzdových nároků školských sociálních pracovníků.

Další důležitá podmínka, kterou respondenti považují za důležité splnit, je v přípravě škol a poradenských zařízení na zavedení nové profese, zajištění mezirezortní spolupráce mezi rezortem MŠMT ČR a MPSV ČR. Výpočet byl proveden střední hodnotou průměru, kterou je hodnota 10.

Položka dotazníku č. 13

Které překážky podle Vás brání ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků? (1 = „velmi důležité“, 5 = „absolutně nedůležité“)

Překážky	1	2	3	4	5	N
1. Názor, že není potřeba zavádět další profesi	24	13	12	1	0	50
2. Názor, že sociální práce je ještě stále v českých podmínkách nedostatečně rozvinutou profesí	21	8	16	2	3	50
3. Nedostatek kvalifikovaných sociálních pracovníků	9	13	13	7	8	50
4. Chybějící zkušenost se spoluprací se sociálními pracovníky při řešení problémů žáků	16	13	15	4	2	50
5. Nedostatek finančních prostředků na mzdy	37	4	8	1	0	50

Tabulka č. 13 odpovídá na otázku, které překážky brání ustanovení pracovní pozice školních sociálních pedagogů. Respondenti se ve svých odpovědích v sekvencích 1, 2 a 5 shodli, že není potřeba zavádět další profesi (24 respondentů), že sociální práce je stále v českých podmínkách nedostatečně rozvinutou profesí (21 respondentů) a tím, že je nedostatek finančních prostředků na mzdy (tuto překážku označilo 37 respondentů).

Položka dotazníku č. 14

Které překážky podle Vás brání ustavení pracovní pozice školních sociálních pracovníků na úrovni odborných zaměstnanců škol, školských zařízení a oddělení sociálně-právní ochrany dětí? (1 = „velmi důležité“, 5 = „absolutně nedůležité“)

Překážky	1	2	3	4	5	N
1. Obava z konkurence	2	11	15	9	13	50
2. Nedostatečná informovanost o sociální práci	15	11	15	6	3	50
3. Nedostatek kvalifikovaných sociálních pracovníků	8	10	12	9	11	50
4. Chybějící zkušenost multidisciplinární spolupráce při řešení problémů žáků	15	14	15	2	4	50
5. Nedostatek finančních prostředků na mzdy	35	8	5	1	1	50

Tabulka č. 14 vypovídá zejména o tom, že 35 z 50 respondentů se domnívá, že není dostatek finančních prostředků na mzdy. Zajímavý je i údaj ze sekvence č. 4, kde se dotazovaní respondenti domnívají na stupnici ve většině odpovědí 1 – 3 (44 respondentů takto odpovědělo), že překážkou pro ustanovení pracovní pozice

školských sociálních pracovníků je chybějící zkušenost multidisciplinární spolupráce při řešení problémů žáků.

Závěr

Z prezentovaných výsledků výzkumu vyplývá, že sociální pracovníci, kteří jsou v každodenním kontaktu se školou, respektive pracují s rodinami a s dětmi deklarují potřebu školního sociálního pracovníka. V následující pasáži sumarizujeme nejvýznamnější výzkumná zjištění, ze kterých vyplývají následující zjištění.

Až **41** z 50 respondentů se domnívá, že by rodinné prostředí žáků měl posuzovat v případě problémů právě sociální pracovník.

Spolupráce s rodinou žáka a orgány sociální péče a jinými institucemi a organizacemi je podle **23** z 50 respondentů kompetencí sociálního pracovníka.

V počtu **38** z 50 respondentů se domnívá, že zabezpečovat poradenství žákům, rodičům, ale i učitelům a dalším pracovníkům školy o systému sociálního zabezpečení a sociálně-právní ochrany dětí a mládeže by měl právě sociální pracovník.

Co se týče identifikace problémů žáků, které by měl řešit školní sociální pracovník, bylo zjištěno, že by měl být nápomocen při problémech s učením vyplývajících z odlišného jazykového a kulturního prostředí žáka, dále vyplývajících ze sociálně znevýhodněného prostředí rodiny žáka, také při nepravidelné docházce do školy a opakovaných opožděných příchodech a záškoláctví. Také více jak polovina dotázaných respondentů by kompetence při poruchách chování, problémovému chování ve vztahu k autoritám, spory mezi žáky, šikanu a kyberšikanu a vytváření zdravého sociálního klimatu ve škole přisoudila právě sociálnímu pracovníkovi.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že **více jak polovina** z 50 dotázaných respondentů se domnívá, že by školní sociální pracovníci přispěli ke zvýšení školské úspěšnosti žáků ve všech dotazníkem nabídnutých činnostech: včasná diagnostika ohrožení žáka, vyhledávací činnost s cílem vyhledávání žáků v hmotné a sociální nouzi, krizová intervence, nápravná činnost, sociální poradenství, vytváření rovných příležitostí ve vzdělávání pro žáky ze sociálně vyloučených skupin, práce s rodiči žáků metodami sociální práce v kombinaci s metodami edukace dospělých, školská a rodinná mediace, spolupráce s vybranými institucemi při řešení individuálních případů, podpora vytváření multikulturního prostředí ve škole, získávání zdrojů například projektovou činností

či medializací, komunikace s médii a jinými organizacemi v oblasti sociálních služeb s pověřením zřizovatele.

Ukázalo se, že rozdíl v cílových skupinách působení školních sociálních pracovníků a školních speciálních pedagogů respondenti spatřují ve spolupráci se soudy, policií a organizacemi občanského společenství a církvemi. S těmito skupinami by měli pracovat právě školní sociální pracovníci.

Můžeme tedy konstatovat, že výzkum prokázal potřebu zavedení této nové profese. V návaznosti doporučujeme realizovat další podobné výzkumy a následně jejich výsledky publikovat v odborných článcích a na odborných a vědeckých konferencích.

Jednou možností by byl i zvýšený zájem sociálních pracovníků o tuto aplikovanou sociální práci. Domníváme se, že absence vysokoškolské přípravy kvalifikovaných specialistů – školních sociálních pracovníků je rovněž bariérou prosazování této pracovní pozice. O to důležitější je, že katedra sociálních studií a speciální pedagogiky FP Technické univerzity jako první v ČR získala akreditaci specializace školské sociální práce v rámci studijního programu navazujícího magisterského studia sociální práce.

Za další důležitý prostředek prosazování myšlenky rozvoje sociální práce v rezortu školství považujeme i skutečnost, že v připravované Encyklopedii sociální práce (Portál, 2013) je zařazeno i heslo sociální práce ve škole. Rovněž považujeme za významné, že následující třetí číslo časopisu Sociální práce/Sociálna práca v roce 2013 bude právě tematicky zaměřeno na problematiku sociální práce v rezortu školství.

Podle respondentů je potřebnost školního sociálního pracovníka daná i zvyšujícím se podílem žáků ze sociálně znevýhodněného a kulturního prostředí, také i zvyšujícím se rizikem morálního ohrožení dětí a mládeže. Samotní sociální pracovníci konstatovali i nedostatek stávajících odborných pracovníků (psychologů, speciálních pedagogů).

Z prezentovaných výsledků tedy vyplývá podnět pro všechny zainteresované zabývat se otázkou možností zlepšení stávající situace v českém školství. Opětovně se domníváme, že je i úkolem sociálních pracovníků více se zapojit do této diskuze, která je často vedena jakoby ve dvou liniích – pedagogické a sociální. Navrhujeme proto, aby akademická obec organizovala interdisciplinární konference pro všechny sociální profese.

Respondenti upozorňovali na systémové překážky etablování pracovní pozice školního sociálního pracovníka. K jejich změně je podle našeho názoru ještě potřeba dlouhé cesty a to například realizací výše zmíněných opatření.

Jistě je i na místě diskuze, zdali je vůbec potřeba zavádět novou profesi, když existují jiné, jejichž posláním je pomoc žákům. Snažili jsme se k této otázce v práci vyjádřit. V žádném případě, bychom nechtěli jednostranně horovat za vznik nové pracovní pozice. Ukázalo se ale i v našem výzkumu, že si sociální pracovníci uvědomují své limity v možnostech intervencí a současně jsou si vědomi i nárůstu problémů žáků, které by měly být řešeny i metodami sociální práce.

Připomínáme, že v současnosti již v rezortu školství existuje funkční výkon sociální práce. V práci jsme uvedli příklad pracovní náplně sociální pracovnice dětského domova se školou. Je tedy na co navázat i s kým komunikovat o dalším rozvoji této aplikované sociální práce.

Seznam použitých zdrojů

1. BARTOŠOVÁ, I., SKUTIL, M. Dotazník. In: SKUTIL, M., a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, s. 80–88. ISBN 978-80-7367-778-7.
2. ČÁMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D., 2011. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0027-7.
3. GULOVÁ, L., 2011. *Sociální práce pro pedagogické obory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3379-1.
4. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., 2000. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X.
5. HAVLÍK, R., KOŤA, J., 2007. *Sociologie výchovy a školy*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-327-7.
6. HAVRDOVÁ, Z., 1999. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium. ISBN 80-902081-8-5.
7. HAYESOVÁ, N. 2009. *Základy sociální psychologie*. 5. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-639-1.
8. CHYTIL, O., 2007. Důsledky modernizace pro sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 2007, č. 4, s. 64–71. ISSN 1213-6204.
9. JANDOUREK, J., 2003. *Úvod do sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-749-3.
10. KELLER, J., 2003. *Nedomyšlená společnost*. 4. vyd. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-091-0.
11. KELLER, J., 2007. *Teorie modernizace*. 2. vyd. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-66-3.
12. KODYMOVÁ, P. 2011. Školská sociální práce jako specializovaná oblast praxe profese sociální práce. *Fórum sociální práce /Social Work Forum*, 2011, č. 2, s. 29–37. ISSN 1804-3070.
13. KREBS, V. a kol., 2007. *Sociální politika*. 4. přepr. vyd. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-276-1.
14. LEVICKÁ, J., 2008. Možnosti realizácie školskej sociálnej práce na Slovensku. In: *Školská sociálna práca, Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou*. vyd. Trnava: FZaSP TU, s. 7–14. ISBN 978-80-8082-246-0.

15. MATOUŠEK, O. a kol. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-X.
16. MATOUŠEK, O. a kol., 2007. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-331-4.
17. MATOUŠEK, O., 2008. *Slovník sociální práce*. 2. přepr. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.
18. MATOUŠEK, O., 2008. Úvod: Cíle a úrovně sociální práce. In: MATOUŠEK, O., a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 11–17. ISBN 978-80-7367-502-8.
19. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., 1998. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7128-226-2.
20. MATULAYOVÁ, T., 2008. Možnosti rozvoja školskej sociálnej práce na Slovensku. In: *Školská sociálna práca, Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou*. vyd. Trnava: FZaSP TU, s. 93–102. ISBN 978-80-8082-246-0.
21. MATULAYOVÁ, T., PEŠATOVÁ, I., 2013. Školská sociálna práca v inkluzívnej škole. *ACC Journal*, 2012, vol. 18, no. 2, issue B., s. 106–113. ISSN 1803-9782.
22. MUSIL, L., 2007. Kvalifikovaný sociální pracovník je schopen s klientem samostatně pracovat. *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 2007, č. 1, s. 7–11. ISSN 1213-6204.
23. NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno. ISBN 80-903070-0-0.
24. NAVRÁTIL, P. NAVRÁTILOVÁ, J., 2008. Postmodernista jako prostor pro existencionálně citlivou sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 2008, č. 4, s. 124–135. ISSN 1213-6204.
25. ŠIKLOVÁ, J., 2007. Sociální práce v našem státě od druhé světové války do současnosti. In: MATOUŠEK, O. a kol., 2007. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, s. 139–153. ISBN 978-80-7367-331-4.
26. THELENOVÁ, K., 2011. *Teorie sociální práce I*. 1. vyd. TU Liberec. ISBN 978-80-7372-767-3.
27. ÚLEHLA, I., 2009. *Umění pomáhat*. 3.vyd. Praha: SLON. ISBN 978-80-86429-36-6.
28. VÁGNEROVÁ, M., 2000. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-496-6.

29. VÁGNEROVÁ, M., 2005. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1074-4.

Internetové a jiné zdroje

1. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2005, částka 20, s. 490—502 [vid. 26. 11. 2012]. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>
2. Organizační řád DDŠ Jiříkov
3. Vnitřní řád DDŠ Jiříkov